

KENTSEL KORUMADA DETAYLANDIRILMIŞ KORUMA POTANSİYEL MATRİSİNİN KULLANILABİLİRLİĞİ (1)

Aygün ERDOĞAN*, Mete Korhan ÖZKÖK**

Alındı: 31.01.2015; **Son Metin:** 08.05.2017

Anahtar Sözcükler: Kentsel koruma; koruma potansiyel matrisi; tarihi kent merkezi; tarihi ticaret bölgesi; Trabzon-Kemeraltı.

1. Bu makale, Mete Korhan Özkök'ün, Aygün Erdoğan danışmanlığında 2013 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde yürüttüğü "Trabzon-Kemeraltı Bölgesi Sorunlarının Tespiti ve Çözüm Önerileri" başlıklı lisans bitirme tezinin geliştirilmesiyle üretilmiştir.

GİRİŞ

1950'lerde başlayan hızlı kentleşme, Türkiye'de büyük şehirler başta olmak üzere tüm kentlerde büyük değişimlere yol açmıştır. Kırın iten faktörleriyle birlikte kentlerde görece fazla ve çeşitli olan iş imkânları ve daha iyi yaşam koşulları kısa zamanda kentlere büyük bir göç hareketini başlatmıştır. Kentsel nüfustaki bu hızlı artış, sosyal ve ekonomik yapının değişmesinde etken olmuş ve gelişmeyi, kentlerin makro-formlarını belirleyen yüzeylerinin yanı sıra yoğunluklarının artmasıyla üçüncü boyuta taşımıştır. Bu durum, özellikle büyük kentlerin hızla büyümesine neden olmuş ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınan kontrol edilebilir bir kentsel gelişme süreci imkânsız hale gelmiştir (Ünlü, 2009).

Yerel yönetimlerin kentlere ilişkin vizyon üretmedikleri bu kontrolsüz gelişim sürecinde; tüm dönüşümler genellikle tekil parsel ölçeğinde kalmış ve kent planlama eylemi ise; parsellere imar hakkı vermek ve yeni kentsel alanlar oluşturmak için kullanılan bir araç haline gelmiştir. Bu dönemde ülkede benimsenen sosyal ve ekonomik politikalar, kentlerin tarihi alanları üzerinde de etkili olmuştur. Süreç içinde bu alanlarda, korunması gereken tarihi ve kültürel birçok yapı yıkılarak yerine yeni dokularda yeni yapılar inşa edilmiştir (Ünlü, 2009). Tarihi mekânlarda eskimeden ötürü yapısını fiziksel ve ekonomik olarak kullanamayan mülk sahiplerinin veya kullanıcıların tekil yıkım-yapım uygulamaları, yakın çevresindekileri de etkileyerek sonuçta tarihi bölgelerde büyük bir riskin ortaya çıkmasını tetiklemektedir. Yerel yönetimler ile kentin gelişimi ve değişiminde etkili olan diğer aktörlerin de bu riski göz ardı etmeleriyle giderek değişen, tarihi kimliğini kimi zaman yavaş ve kimi zaman da hızla kaybeden kentsel çevreler oluşmaktadır (Özden, 2005; Ünlü, 2009).

Avrupa ülkelerinde 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan, 1960'lı yıllarda ise Türkiye'de önemi artmaya başlayan kentsel korumanın (Kuban, 2010); ilgili tüm aktör ve kullanıcıların katılımı sağlandığında kentlerdeki tarihi dokunun korunmasında, kentsel kimliğin geliştirilerek gelecek nesillere

* Department of Urban and Regional Planning, Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey

** Department of Urban and Regional Planning, Kırklareli University, Kırklareli, Turkey

aktarılmasında önemli fırsatlar sunması olasıdır. Ancak, merkezi ve yerel yönetimlerin Türkiye’de son yıllarda giderek daha etkili biçimde olmak üzere sözü edilen toplumsal aktör ve kullanıcıların bu temel sürece katılımlarını neredeyse önlere bir tavır içinde oldukları bir gerçektir (Özden, 2005; Ünlü, 2009). Ayrıca, müdahalelerin hassas olması ve kentsel koruma yaklaşımlarının benimsenmesi gereken alanlarda, aktör ve kullanıcılardan bağımsız uygulamalar gerçekleştirilmekte, bu da bahsedilen alanların sahip olduğu değerlerin yok edilerek potansiyellerinin kullanılamaz hale gelmesine yol açmaktadır.

Hızlı kentleşme döneminde etkili olan ulusal düzeyli sosyal ve ekonomik politikalar ile kentsel makro-formu etkileyen üst ve alt ölçekli mekânsal politikalar, geleneksel dokular üzerinde yapılaşma baskılarını arttırmıştır. Bu baskılar günümüzde, sosyal değişimlerin yanı sıra, tarihi kent merkezlerinde fiziksel mekândaki eskime ve ekonomik değer kayıplarında gözlenmektedir. Bu nedenle tarihi kent merkezlerinde yaşanan sorunlar, yalnızca fiziksel yönleriyle değil ekonomik ve sosyal boyutlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Fiziksel sorunlar, alandaki yapıların eskimesi veya yapısal niteliklerine uyumsuz ekleme/düzenlemeler olarak görülmekteyken; ekonomik sorunlar kendini, alandaki ticari sektörde gerçekleşen değişim ve yapıların ekonomik değerini kaybetmesi olarak göstermektedir. Sosyal problemler ise, alandaki kullanıcı gruplarının değişmesi, geleneksel dokuda insan ölçeğinin temel alındığı insan-yapı ilişkisinin bozulması veya bölgedeki eski ve/veya yeni kullanıcıların koruma çalışmalarına ilgisizliği şeklinde ortaya çıkmaktadır (Özen, 1995; Ünlü, 2009; Kuban, 2010). Cohen (1999) tarihi kent merkezlerinin; yapılar, sokaklar, meydanlar gibi kentsel elemanlar ve bu kentsel elemanlar ile etkileşim içinde olan insanların oluşturduğu ekonomik ve sosyal ağ ilişkileri ile bir bütün olduğunu vurgulamaktadır. Yapı-doğa ve insan-yapı ilişkisinin kurgulandığı ve insan ölçeğinde mekânların üretildiği tarihi merkezler, bu özellikleri bakımından kentsel doku içinde önemli bir yere sahiptir (Özen, 1995). Tarihi merkezlerde yapılacak koruma uygulamalarının, tarihi yapıların korunmasının ötesinde mekân üzerinde uzun bir süreçte fiziki, sosyal ve ekonomik açıdan birikimli bir şekilde oluşan kimliğin korunması açısından da önemi bulunmaktadır. Bu kapsamda, White ve Roddewig’e (1994) göre tarihi bir bölgede koruma çalışmaları öncelikli olarak; tarihi karakter/ kimlik ve geçmiş uygulamaların incelenmesi ile koruma geçmişinin okunmasını içermelidir. Ayrıca, tarihi yer işaretleri (*landmark*) ve düğüm noktalarının çözümlenmesiyle dokunun bütüncül şekilde araştırılması, yasal-yönetsel araçların geliştirilmesi, tarihi merkezin ve çevresinin arazi kullanım, büyüme eğilimleri gibi konularda kapsamlı değerlendirilmesi, kamu-özel sektör rollerinin tanımlanması ve geleceğe yönelik stratejilerin ortaya konması da bu çalışmalarda yer almalıdır (White ve Roddewig, 1994).

Buradan hareketle, ülkemiz kentsel koruma deneyimleri genelinde ve Trabzon-Kemeraltı Tarihi Ticaret Bölgesi (TTB) çalışma alanı özelinde bu çalışmanın yanıtlarını aradığı temel sorular şu şekildedir:

- Tarihi kent merkezlerine özgünlüğünü veren fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel nitelikler bütüncül bir şekilde nasıl okunabilir? Tarihsel gelişim ve koruma stratejileri açısından bu niteliklerin potansiyeli tanımlanabilir mi?
- Bu niteliklere ilişkin olarak bugün ve gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlar nelerdir? Tarihi kent merkezleri içinde bu sorunlar alt

bölgelere göre çeşitlenebilir mi? Tüm bunlara bağlı olarak koruma stratejilerinin geliştirilmesinde nelere dikkat edilmelidir?

Koruma uygulamalarına yönelik geliştirilecek stratejilerin, bölgenin özgün kimliğiyle uyumlu ve sorunlarına birebir çözüm önerileri getiren bir kapsamda olması gerekmektedir. Bu stratejilere yönelik ölçütlerin belirlenmesi ise, dinamik kentsel gelişim sürecinde ortaya çıkabilecek farklı durumlara ilişkin sorgulamaların yapılabilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu yönüyle Cohen'in (1999) geliştirdiği "koruma potansiyeli matrisi"; tarihi merkezlerde temel bileşenlerin tespiti ve derecelendirilmesini öngörmekte ve bu sayede merkezlerdeki sorunların somut bir şekilde tanımlanmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda, yukarıda sıralanan araştırma sorularının yanıtını aramada koruma potansiyel matrisi (*conservation potential matrix*) esas alınmıştır. Bu seçimin nedeni ve yöntemin detaylarına yönelik açıklamalar ilerleyen bölümlerde yapılmaktadır.

Koruma uygulamalarında sorunlara ve çözümleri için alınacak kararlara bütüncül yaklaşma gereğinden yola çıkılarak; bu makalede, Trabzon-Kemeraltı TTB örnek alanı özelinde kapsamlı tespitler yapılmış ve çözüm önerileri geliştirilmiştir. Buna göre; alana yönelik tarihi, fiziki, sosyal ve ekonomik araştırmalar gerçekleştirilmiş ve bunlar sonucunda, bölge içinde bu nitelikler açısından farklı karakteristik özelliklere sahip alt bölgelerin var olduğu görülmüştür. Çalışmada Cohen'in (1999) modelinde belirlediği temel ölçütlere uygun olacak ve ele alınan modelin özünü koruyacak biçimde her bir alt bölge için, tanımlı ölçümlerin geliştirildiği alt bileşenlerle (ölçütlerle) detaylandırılan koruma potansiyel matrisi kullanılmıştır. Bu yöntemle alanda belirlenen alt bölgelerin koruma potansiyeli oranları bulunmuş ve bu bölgelere özgü müdahale biçimleri ortaya konmuştur. Bölgelere yönelik koruma kararlarının geliştirilmesinde; alt bölgelerin belirlenmesi, farklı karakterlerin ele alınabilmesine ve bu farklılıklara yönelik çeşitlendirilmiş ilke, esas ve müdahale biçimlerinin oluşturulabilmesine imkân sağlamıştır.

YAZIN DEĞERLENDİRMESİ VE ÇALIŞMANIN YAZINLA İLİŞKİSİ

Konuyla ilgili temel yazına yönelik yapılan incelemede esas olarak Türkiye'de koruma uygulamalarının sorunları, koruma uygulamalarının geliştirilmesine ve değerlendirilmesine yönelik alternatif yaklaşımlar ile koruma stratejilerinin geliştirilmesinde nicel ve nitel ölçütleri içeren yaklaşımlar ele alınmış ve çalışmanın incelenen yazın ile ilişkisi kurulmuştur.

Türkiye'de Koruma Uygulamalarının Sorunları, Koruma Uygulamalarının Geliştirilmesine ve Değerlendirilmesine Yönelik Alternatif Yaklaşımlar

Koruma uygulamalarında ülkemizde yaşanan sorunlar değerlendirildiğinde; hızlı kentleşme (Mimarlar Odası, 1973; Sürül vd., 2003; Mazı, 2009), belirli grupların çıkarlarıyla da birleşen neoliberal politikalar (Aysev Deneç, 2014), tarihi alanlar ve çevreleri ile eski ve yeni kent dokuları arasında bütünlük kuramayan fiziksel planların ve koruma çalışmalarının (Akçura ve Çapar, 1973; Kuban, 1984; Mazı, 2009) sosyal ve ekonomik içerikten de yoksun olması (Akay ve Eroğlu, 1979; Kuban, 1984; Aysev Deneç, 2014), koruma çalışmalarının finans, yönetim ve organizasyonel araçları içermemesi (Akkar Ercan, 2010) ve benzeri nedenlerin kentlerin tarihi bölgelerinin fiziksel, sosyal ve kültürel özelliklerini yitirmesine yol açtığı görülmektedir. Benzer şekilde, kentsel

koruma alanlarının taşıdığı karakter ve doku açısından farklı bir plan yapım dili ile ifade edilmesi gerektiği birçok çalışmada belirtilmekte, tarihi ticaret merkezlerinde yapılacak çalışmaların da fiziksel ele alışla birlikte ticari ve sosyal araştırmalar ile kararları içermesi gereği üzerinde durulmaktadır (Erdem, 1999; Kuban, 2010).

Bu kapsamda kentsel koruma uygulamalarına yönelik alternatif yaklaşımların temel sorularından birini, tarihi kent merkezlerinin maruz kaldığı kentsel gelişme baskılarının nasıl ele alınabileceği oluşturmaktadır. Bu ele alışlar; Akay ve Eroğlu'nun (1979) öne sürdüğü biçimde geleneksel dokuya olan baskıların azaltılması; Mageean'ın (1998) önemini vurguladığı şekilde koruma ve baskı arasında uyumun sağlanması ya da Shinbira'nın (2012) örneklendirdiği gibi baskı altında kalmış ve büyük ölçüde kimliğini kaybetmiş tarihi kent bölgelerinde dahi yapılabilecek müdahalelerin olabileceği üzerine odaklanabilmektedir.

Koruma uygulamalarına yönelik alternatif yaklaşımların ele alındığı çalışmalar daha geniş bir çerçevede özetlendiğinde aşağıda sıralanan grupta yapılabilir.

- Tarihi alanlara yönelik gereklilikler olan; bütüncül/bütünleşik bakışla alan yönetimi/koruması (Meşhur, 1999; Pickard, 2002; Güler ve Ekinci, 2010) ve bu bütüncül yaklaşımın yapılı çevre (somut) ve kültürel (somut olmayan) varlıkların etkileşimlerine dayanması (Karakul, 2011; O' Sullivan, 2013);
- Alan kullanıcıları ve tüm kentlilerin yararını gözeterek (Altınörs Çırak, 2010) katılımcı tekniklerin (Yılmaz, 2005; Gürler, 2005; Başaran Uysal, 2013) ve çoğulcu planlama yaklaşımlarının (Akay ve Eroğlu, 1979) kullanımı;
- Uzlaşma, sosyal ve ekonomik boyutlar (Gürler, 2005; Yıldırım, 2015) ile mekânın toplumsal, kültürel ve psikolojik değerlerinin (Altınörs Çırak, 2010) korumaya entegrasyonu ;
- Tarihi kentlerde; tarih, kültür, sosyal ve ekonomik boyutları bir arada ele alan (Akay ve Eroğlu, 1979; Kuban, 1984; Mazı, 2009; Akkar Ercan, 2010; Aysev Deneç, 2014) ve yaşam standartlarını sürdürmeyi/iyileştirmeyi hedefleyen, koruma ve –yeniden-canlandırmanın (Oruç, 2005) birlikteliği temeline dayanan kentsel yenileşme (Ağartan, 2007) ve sürdürülebilir kentsel yeniden yapılanma, korumada kentsel tasarım (Meşhur, 1999; Gürler, 2005; Preservation Alliance for Greater Philadelphia, 2007; Tunçer, 2009) gibi yeni yaklaşımların benimsenmesi ve
- Konumsal/coğrafi bilgi sistemlerinin (Elkadi ve Pendlebury, 2001; Özen ve Kadioğulları, 2006), internet tabanlı sayısal kültür envanterlerinin (Sürül vd., 2003) ve koruma uygulamalarının kavramsal altyapısının (Altınörs Çırak, 2010) oluşturulması.

Koruma çalışmalarının değerlendirilmesinde ise özetle; kavramsal modeller (Margoluis vd., 2009), analize yönelik ölçütler (Caldeira, 1999), mekânsal ve ekonomik etki değerlendirmesi (Nijkamp, 1991) gibi yöntemler öne çıkmaktadır. Dikkat çeken diğer bir çalışmada ise, gelişen teknolojiye bağlı olarak, sanal mekânın (*cyberspace*) ilerlemesiyle yapıli mirasın ekonomik değerinin nasıl değiştiği tartışılmakta, korumanın teorik ve pratik çerçevesi kapsamında sanal mekânın ekonomik, politik ve sosyal çıkarımları üzerinde durulmaktadır (Zancheti, 2002).

Koruma Stratejilerinin Geliştirilmesinde Nicel ve Nitel Ölçütleri İçeren Yaklaşımlar

Cohen 1999 yılında Kentsel Koruma (*Urban Conservation*) isimli eserinde yapılacak kent planları için önemli bir tetikleyici olacak, kentlerin tarihsel özelliklerini ve özgün dokusunu korumaya yönelik yeni bakış açıları sunacak araç ve yöntemlerin gerekliliğini vurgulamış ve bu amaçla tarihi kentlerin dokularının çözümlenebilmesi amacıyla bir önceki bölümde sözü edilen yaklaşımlardan farklı bir analitik çerçeve geliştirmiştir. Cohen'in, sonradan konuyla ilgili çalışmalara öncülük eden (Ignasia, 2008; Tuân, 2014) bu çalışması ile İtalya'da Capua, Kuzey Amerika'da San Francisco ve İsrail'de Tel Aviv-Yafa kentlerinde yapılan alan çalışmalarından yola çıkılarak ortaya koyduğu yeni bir yöntem açıklanmaktadır. Bu yöntemde, kentsel dokuya ait yapısal bileşenlerin analiziyle kent içindeki herhangi bir bölgeye benzersizlik değeri kazandıran etmenlerin belirlenmesi ve koruma çalışmasının bu etmenler göz önünde bulundurularak yapılması gereği vurgulanmaktadır. Bu yapısal bileşenler; ulaşım ağını (sokaklar ve yollar) içeren 1) kentsel ağ, ada büyüklükleri ve mesafelerini kapsayan 2) bölge, kentsel formun temel belirleyicisi niteliğindeki 3) parseller, sokak ve meydanlardan oluşan 4) birincil öğeler, anıtlar ve özel tarihi bölgelerden oluşan 5) ikincil öğeler ile parklar ve benzeri açık alanları içeren 6) doğadır.

Cohen (1999), çalışmasında, bu bileşenlerin her birini kentsel karışım (*urban mix*) başlığı altında topladığı alan, bina ve kullanım özelinde değerlendirmekte ve bu analizlerin sonucu olarak kentsel koruma çalışmaları kapsamında tarihi kentlerdeki mevcut korunma oranını bulmaya yönelik "koruma potansiyel matrisi" adını verdiği yeni bir yöntemi ortaya koymaktadır. Buna göre tarihi kentlerdeki mevcut koruma düzeyinin tespitinde ele alınan beş bileşen (ölçüt) aşağıda sıralanmaktadır.

1. Belirgin kentsel karakter ve alan sınırının netliği,
2. Yerellik ve yer duygusu,
3. İç mekân, oranlar ve ilişkiler,
4. Üslup ve tasarım,
5. Yapım tekniği ve malzeme.

Bu ölçütler; yöntemin ortaya konmasında gerçekleştirilen alan çalışmalarında yapısal bileşenlerde olduğu gibi, koruma potansiyel matrisinde de kentsel karışımın alan, bina ve kullanım içerikleri özelinde değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda, koruma potansiyel yüzdesi %49 ve altı olan bölgeler "yeniden ele alınması gereken bölgeler", koruma potansiyel yüzdesi %50 ve üstü olan bölgeler ise "yaşayabilir/mevcut durumuyla sürdürülebilir bölgeler" olarak nitelendirilmiştir (Cohen, 1999). Cohen'in (1999) gerçekleştirdiği yukarıda bahsedilen örnek alanlara yönelik çalışmalarda bu kentlerin mevcut korunma oranları; Tel Aviv-Yafa kenti içinse bu matristen çıkan sonuçlar doğrultusunda yeni koruma stratejileri ortaya konmuştur.

Ignasia (2008), Endonezya-Kuzey Bandung'da bulunan eski sömürge yerleşim alanları için koruma stratejilerinin geliştirilmesinde potansiyelleri belirlemek amacıyla Cohen'in (1999) koruma potansiyel matrisini kullanmış, dahası yeni bazı alt bileşenler (ölçütler) ve puanlama sistemiyle bu matrisi geliştirmiştir. Çalışmada, düzenlenen bu yeni bileşenlerin beş farklı örnek alanın kentsel karakterini analiz etmede uygulanmasıyla, bu alanlara özgü koruma stratejileri ortaya konmuştur (Ignasia, 2008). Bölge özelinde yapılan değerlendirmeler sonucunda, Cohen'in (1999) değerlendirme sisteminden farklı olarak, koruma potansiyel yüzdesi

%60 ve üzeri olan bölgeler “büyük ölçüde korunmuş bölgeler”, koruma potansiyel yüzdesi %50-59 arası olan bölgeler “yaşayabilir/mevcut durumuyla sürdürülebilir bölgeler” ve koruma potansiyel yüzdesi %50’nin altında olan bölgeler “yeniden ele alınması gereken bölgeler” olarak nitelendirilmiştir.

Benzer şekilde, Tuân da (2014), Vietnam, Hai Phong şehrindeki Fransız koloni döneminden kalma kentsel ve mimari mirasın koruma potansiyelini belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği araştırmasında Cohen’in (1999) koruma potansiyel matrisi yöntemini esas almıştır. Ancak burada, önceki çalışmalardan farklı olarak; mimari miras, kentsel miras, kentsel manzara ve kentsel kültürden oluşan yeni bir matris ile bu matrisin; mimari açıdan estetik değer ve form, sokak ve mekân özellikleri, doğal-kültürel çevre özellikleri, kültürel-tarihi algı konularını içeren alt bileşenlerini geliştirmiştir. Ayrıca, yine Cohen ve Ignasia’nın çalışmalarından farklı olarak, buradaki değerlendirmede koruma potansiyel yüzdesi %60 ve üzeri olan bölgeler “korunmuş bölge” olarak belirlenmiş ve bunun dışında herhangi bir ölçüt kullanılmamıştır (Tuân, 2014).

Bu konuda ülkemizde yapılan araştırmalardan birisi; İstanbul’da Suriçi-Eminönü Hanlar Bölgesi’nin sorunlarının tespit edilmesi, hanların mevcut potansiyelinin ortaya konması ve bölge için getirilecek kararlar için öncelikli bölgelerin belirlenmesi amacıyla Özkan (2004) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, hanlara özgü eski harita ve kaynaklar incelenerek yapılan analizlerde yapıların özgünlük derecelerini koruma oranları tespit edilmiştir. Burada kullanılan hanların niteliklerini değerlendirme ölçütleri; 6, 5 ve 4 katsayılarıyla mimari nitelik, korunmuşluk durumu ve avlu sahipliği; 3 katsayısıyla yapı türü, fiziksel yapı durumu ve birinci işlev; 2 katsayısıyla mülkiyet ve 1 katsayısıyla ikinci işlevdir. Özkan (2004), Cohen, Ignasia ve Tuân’ın çalışmalarından farklı olarak, matris sonuçlarına göre etaplama bölgeleri oluşturmuş ve bu bölgelerde müdahale önerileri geliştirmiştir.

Kuban’ın (2010) çalışması ise, İstanbul, İzmir, Gaziantep, Safranbolu, Kastamonu, İznik kentleri için yapılan koruma çalışmalarını ve önerileri kapsamaktadır. Kuban (2010), İstanbul kenti için işlevsel bölünme, ulaşım, anıtların dağılımı, dış mekân değerleri, silüet değerleri, yeşilin özel karakteri ve tarihsel yapının günümüze kadar korunabilmiş özellikleri konusunda incelemeler yapmış ve sonucunda koruma yöntemleri geliştirmiştir. Bu bağlamda, İstanbul-Sur içi bölgesi için üç ana müdahale bölgesi oluşturulmuş, bu bölgeler için ayrı müdahale biçimleri geliştirilmiştir. Bu bölgelerin sınırlarının belirlenmesinde ölçüt olarak; a) envanter, b) çevreyi teşkil eden yapıların sınıflandırılması, c) çevre verilerinin analizi başlıkları ele alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Haliç, Galata-Beyoğlu, Üsküdar, Boğaziçi gibi Sur dışında kalan bölgeler için de müdahale koşulları geliştirilmiştir.

Diğer bir çalışmada ise Ünlü (2009), Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi’nde kullanılan yöntem, belirlenen koruma ilkeleri ve alınan temel esaslara yönelik konulara yer vermektedir. Bu kapsamda, söz konusu projenin hazırlanmasında; mülkiyet yapısı, kentsel peyzaj, açık alan kullanımı, boşluk-doluluk oranı, yapıların fiziksel durumu gibi mekânsal yapının yanı sıra işlevsel kullanıma ve sosyal yapıya yönelik alan ölçeğinde analiz ve tespit çalışmaları yapılmış ve değerlendirmeler sonucunda alan içinde farklı özellikler gösteren alt bölgeler oluşturulmuştur. Belirlenen sekiz alt bölge için ilkeler, esaslar ve müdahale biçimleri geliştirilmiştir.

Çalışmanın İncelenen Yazın ile İlişkisi

Çalışmada; kentsel koruma uygulamalarında bütüncül yaklaşımın gerekliliğine ve bu amaçla karar alma süreçlerinde nitel ve nicel ölçütlü analitik modellerin kullanılabilirliğine ilişkin yazın bir arada değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda özellikle ticari niteliğe sahip tarihi merkezlerde bütüncül ve somut koruma önerilerinin ortaya konabilmesi için; analitik bir modelin, alt bileşenlerle (ölçütlerle) ve bunların tanımlı ölçümleriyle geliştirilmesi ve test edilmesi çalışma konusu olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda; Trabzon-Kemeraltı TTB örnek alanında gerçekleştirilen bu çalışmanın, söz konusu çalışmalardan farklılıkları aşağıda açıklanmaktadır.

Cohen'in (1999) çalışmasında, tarihi kentler sadece fiziksel özelliklerine göre değerlendirilmiş olmakla birlikte bu kentlerin fiziki özelliklerinin yanı sıra tarihi, sosyal ve ekonomik özelliklerinin de bu değerlendirmede ele alınması gerekmektedir. Ayrıca, ilgili matrislerde ölçütler için verilen puanların hesaplanmasına yönelik bir açıklama bulunmadığı gibi matris yüzdelinde kullanılan bu ölçütlerle hassas bir değerlendirmenin yapılması mümkün görülmemektedir. Bu makalede, koruma potansiyel matrisi detaylandırılarak tanımlı bir ölçme biçimiyle geliştirilmiş olup, yönteme getirilen yenilikler ilerleyen bölümlerde açıklanmaktadır.

Ignasia (2008) ve Tuân'ın (2014) çalışmalarında, Cohen'in (1999) ortaya koyduğu yöntemden farklı olarak koruma potansiyelinin belirlenmesinde fiziki özelliklerin yanı sıra tarihi özelliklerin de kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, Cohen'in (1999) matris yüzde sonuçları için kullandığı ölçütlerde daha hassas değerlendirmeler yapılmasını sağlayacak şekilde alt bileşenler puanlandırılmış ve matris yüzde sonuçları için kullanılan ölçütlere yönelik değişiklikler yapılmıştır. Ancak Ignasia'nın (2008) çalışmasında alt bileşenlerin puanlandırılmasına ilişkin bir açıklama bulunmamasına karşın, Tuân (2014) alt bileşenlerin puanlandırılmasına yönelik ölçütlere yer vermektedir. Bu makale kapsamında yapılan çalışmada, Tuân'ın (2014) ortaya koyduğu alt bileşen puanlama sistemi ve Ignasia'nın ortaya koyduğu potansiyel yüzde değerlendirme sistemi ele alınarak geliştirilmiştir. Ignasia'nın (2008) çalışmasında önerilen alt bileşenlerde yerleşimlerin arazi kullanım yapısı, yerleşimin kent bütünü ile olan ilişkisi, tarihi önemi ve manzara değerine dair özellikler ele alınmışsa da ortaya konulan yeni düzenlemeler de tarihi kentlerin sosyal ve ekonomik özelliklerine ve mekânın kullanımına ilişkin sorgulamaların yapılabilmesi bakımından etkili olamamıştır. Bu makalede, Ignasia (2008) ve Tuân'ın (2014) çalışmalarında ortaya konan alt bileşenler, temel bir ele alış biçimi olarak değerlendirilmiş ancak bu ele alış, tarihi kentlerin sosyal ve ekonomik dokusunu, mekânın özelliklerini ve kullanımını sorgulayacak şekilde genişletilmiştir.

Özetle, bu çalışmayı diğerlerinden farklı kılan, Cohen'in 1999'da ortaya koyduğu yöntemin; kentlerin fiziksel özellikleriyle birlikte tarihi, sosyal ve ekonomik özellikleri de içermesini sağlayacak ve Türkiye'deki benzer tarihi kent bölgelerinde kullanımını kolaylaştıracak şekilde alt bileşenlerle (ölçütlerle) detaylandırılması ve bunların puanlandırılmasına yönelik ölçümlerin tanımlanmasıdır.

Çalışmayı özgün kılan diğer bir yön ise, benzer çalışmalara örnek olabilecek nitelikte alt bölgeler için belirlenen müdahale biçimleri ve bu bölgeler özelinde hazırlanan matristir. Birinci bölümde açıklandığı üzere Kemeraltı TTB bütününde yapılan analizler ve sorun tespitine yönelik

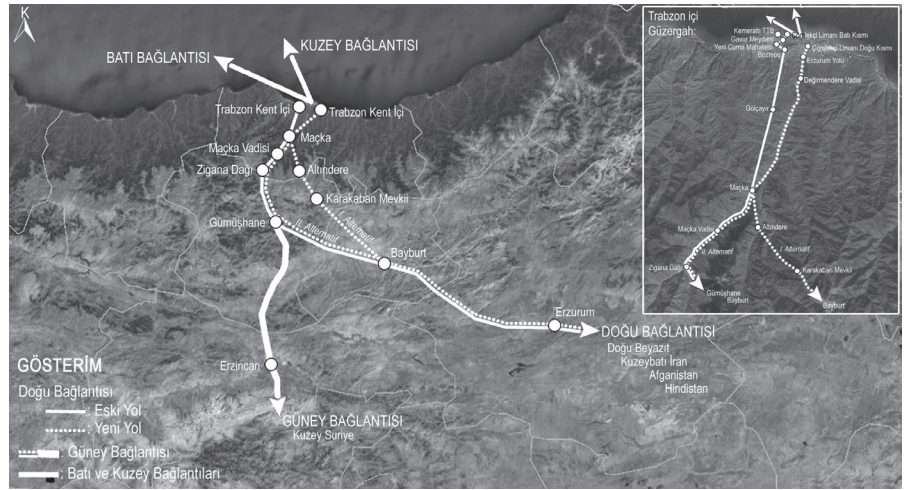
çalışmalarla belirlenen farklı karakteristiklere sahip bu alt bölgelerde müdahale biçimlerine göre etkilenen yapı sayısı, dükkân sayısı ve ticari işlevler tanımlanmıştır. Bu tanımlama; söz konusu müdahalelerde ilgili maliyet hesaplamalarını kolaylaştıracak olması nedeniyle önemlidir. Diğer bir deyişle, fiziksel eskime ile ortaya çıkan ekonomik değer kayıplarına ve bunun sonucunda şekillenen yeni fiziki, sosyal ve ekonomik yapının sorunlarına ekonomik çözüm getiren bu maliyet hesaplamalarına göre, bölge özelinde kaynak dağıtımını için önceliklerin belirlenmesi kolaylaşacaktır. Müdahaleye yönelik bu matrisi önemli kılan bir diğer özellik ise, müdahale sonucunda etkilenecek ticari işlevlerin tespitidir. Tarihi ticaret merkezi olma özelliği taşıyan Kemeraltı bölgesinde yapılacak müdahalelerin, giderek yok olma noktasına gelen geleneksel meslek dallarına en az zarar verecek şekilde kurgulanması önemli bir zorunluluktur. Matriste müdahale biçimlerinden etkilenen ticari işlevlerin ortaya konmasıyla geleneksel işlevlerin etkilenmesi durumunda özel ek önlemlerin gerekliliğinin tanımlanması mümkün olabilecektir. Bu durum aynı zamanda, söz konusu müdahalelerden etkilenecek mülk sahipleri veya kullanıcıların da katılımları sağlandığında karar verme sürecinde alternatiflerin ortaya konduğu bir ortamın oluşmasını sağlayabilecektir.

GELENEKSEL KENT MERKEZLERİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMİN TRABZON KENTİ VE TARİHİ MERKEZİNE ETKİLERİ

Geleneksel kent merkezleri tarihsel dönemler boyunca ticaretin yanı sıra sosyal bütünleşmeyi, kültürel gelişmeyi de sağlayan mekânlar olmuşlardır (Özkan, 2004). Türkiye’de özellikle 1950’lerde başlayarak 1980’lerde ivmesi artan hızlı kentleşme ve kentsel gelişme süreci, kentlerde hızla üretilen yerleşim alanlarıyla birlikte sosyal ve fiziksel yapıda büyük değişiklikler ortaya çıkarmıştır (Özden, 2005). Bununla beraber, yine bu dönemlerde gelişen hizmet sektörünün de kendi ihtiyaçlarına uygun yeni merkezler oluşturma eğilimi, geleneksel merkezlerin önemini azalmasına ve ikincil konuma düşmesine neden olmuştur (Özkan, 2004). Bu durum, hızla gelişen yeni kent merkezlerinin, eski kent merkezleri ve geleneksel kent dokuları üzerinde büyük bir baskı yaratmasına neden olmuş (Özkan, 2004; Ünlü, 2009), bu da, kente ait yerel kimliği ve kültürü anlatan bu alanların ya bozulması ya da tamamen yok olmasıyla sonuçlanmıştır.

Trabzon kenti; Cumhuriyet öncesinde; Grek, Pers, Roma, Bizans, Komnenoslar, Trabzon Rum Devleti ve Osmanlı hâkimiyetinde kalmış bir yerleşim olup, birçok farklı tarihsel dönemin özelliklerini taşıyan bir mekânsal gelişim sürecine sahiptir (Tellioglu, 2004). Ayrıca Trabzon kentinin bu tarihsel dönemler içinde stratejik konumu bakımından bölgesindeki en önemli kentlerden biri olduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetine girdiği 1461 yılından sonra da Trabzon önemli bir liman ve ticaret kenti olma kimliğini sürdürmüş ve bu dönemde büyük önem kazanmıştır (Aygün, 2002). Bu durum, Trabzon’un 18. yüzyılda Doğu Karadeniz ve Kafkasları kapsayan bölgede eyalet merkezi olmasıyla sonuçlanmış, ticari önemi ve ekonomik gelişimi giderek artmış ve kent, kervan güzergâhlarının; Doğu Karadeniz’in en önemli limanı olmasıyla da deniz yollarının ana duraklarından biri haline gelmiştir (Aygün, 2005; Çiğdem, 2007) (**Resim 1**).

Trabzon kentinin ilk gelişim evresi surlarla sınırlanmış kapalı bir iç-kent şeklindedir. Kentin merkezini oluşturan bu iç-kent, günümüzde Ortahisar olarak bilinen bölgede kurulmuş ve Yukarıhisar ile Aşağıhisar bölgelerine doğru ilerlemiştir. Artan nüfus ve gelişen ekonomik ilişkilerle

Resim 1.19. yüzyıl öncesinde Trabzon'da kesilen tarihi ticaret yollarına ait güzergâhların şematik gösterimi (Aygün, 2005 ve Çiğdem, 2007'nin açıklamaları doğrultusunda Google Earth uydu görüntüsü üzerinde hazırlanmıştır)

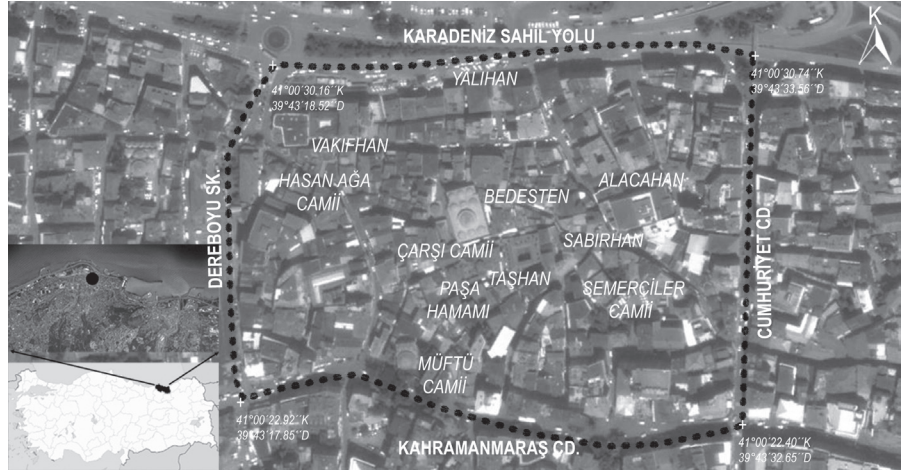
birlikte yerleşme zamanla sur dışına doğru taşmış ve Pazarkapı ile Çarşı mahallelerine doğru bir dış-kent biçiminde gelişmeye devam etmiştir (Seyyar, 2010). Roma döneminde, bugün Çarşı, Kemerkaya ve İskenderpaşa olarak bilinen mahallelere doğru büyüyen merkez, en önemli gelişim sürecini Osmanlı döneminde (özellikle 16. yüzyılda) yaşamış ve kent günümüz konumlarıyla Gülbaharhatun, Boztepe, Ayasofya, İskenderpaşa, Yenicuma ve Çömlekçi mahallelerine doğru gelişmiştir (Erarslan, 2012). Bu bakımdan çalışma alanı Kemeraltı TTB'yi de kapsayan Çarşı Mahallesinin kent merkezinin en eski yerleşimlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Trabzon kent bütününde eski yerleşimlere yönelik sorunlar incelendiğinde; Pazarkapı, Hisar, Gülbaharhatun, Çarşı mahalleleri gibi geleneksel merkezler üzerinde ekonomik odaklı bir değişim-dönüşüm sürecinin yaşandığı görülmektedir. Doğal eşiklerin, kentin çeperinde sınırlayıcı bir etkiye sahip olması ve hızlı kentleşme sonucunda sınırlı kentsel arazi üzerinde kullanım taleplerinin artması; erken Cumhuriyet dönemi sonrasında koruma bilincinden yoksun planlarla özellikle geleneksel merkezlere yüksek ve çok katlı yapılaşma kararlarının getirilmesine neden olmuştur. Bu durum ise, geleneksel merkezlerde sosyal, fiziksel ve ekonomik eskimeler, dokuda bozulmalar ve kent kimliğinin özgünlüğünün kaybolmaya başlamasıyla sonuçlanmıştır (Bal, 2009).

Çalışma alanı TTB'de de olduğu gibi tarihi merkezlerde bölgeden bölgeye farklılıklar göstermekle birlikte; geleneksel olarak kuyumculuk, dericilik, aktarlık, bakırcılık, kalaycılık, yüncülük, ayakkabıcılık, çömlekçilik gibi meslek dalları kendine yer edinmiştir (Aygün, 2005). Günümüzde yapıların eskimeyle ekonomik değerini kaybetmesi ve kent merkezinin baskısıyla ticari işlev ve ilişkilerdeki değişim sonucu Kemeraltı TTB eski canlılığını kaybetmiş, bunların bir sonucu olarak da yukarıda belirtilen geleneksel meslek dallarından birçoğu yok olma noktasına gelmiştir.

ÖRNEK ALAN ÇALIŞMASI: TRABZON-KEMERALTI TARİHİ TİCARET BÖLGESİ

Kentlerin tarihi merkezlerinde işlevsel ve fiziksel eskime bölgelerinin belirlenmesi ve belirlenen bölgeler için ayrı politikalar geliştirilmesi gerekmektedir (Kuban, 2010). Bu doğrultuda, Kemeraltı TTB'de (Resim 2) yapılan alan çalışması ve araştırmasıyla, bölgedeki fiziksel, sosyal ve

Resim 2. Kemeraltı TTB'nin Trabzon kenti içindeki konumu (altlık: Google Earth uydur görüntüsü, 2014)

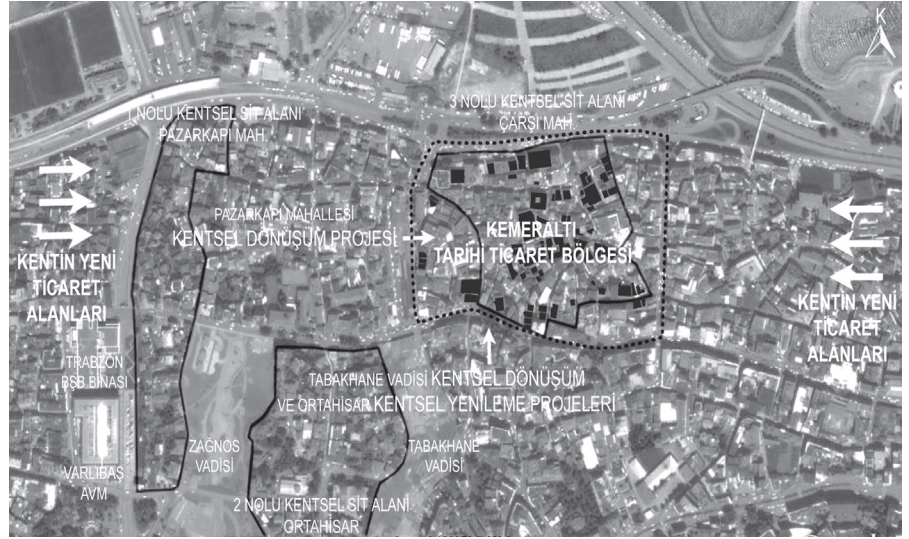
ekonomik sorunların tanımlanması ve bu sorunlara yönelik müdahale biçimlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Buna göre, aşağıdaki bölümlerde; öncelikle bölgenin kent içindeki konumu ve korunmasındaki sorunlar ele alınmış, sonrasında ise bölgenin bütünü; tarihi, fiziki, ekonomik ve sosyal yönlerden değerlendirilerek alt koruma bölgeleri belirlenmiş ve koruma potansiyel matrisi (Cohen, 1999) yönteminin; geliştirilen puanlanma tanımları ve detaylandırılan alt bileşenleri (ölçütleri) ile bu bölgelere yönelik müdahale biçimleri ortaya konmuştur.

Çalışma Alanının Kent İçindeki Konumu, Tarihsel Gelişimi ve Korunmasındaki Sorunlar

Trabzon'un geleneksel çarşılarının bulunduğu bölgeyi oluşturan Kemeraltı TTB'de liman ticaretinin bulunması ve ayrıca TTB'nin kervan güzergâhlarından eski yol olarak ifade edilen hattın (**Resim 1**) başlangıç noktasında bulunması bölgenin hızla gelişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, Kemeraltı TTB tarih boyunca denizle olan bağlantısı nedeniyle önemli bir liman ve içinde yer alan bedesten, han, hamam, cami ve diğer donatılarıyla hem sosyal bütünleşmeyi sağlayan hem de ticari hayatı oluşturan bir merkez olarak hizmet vermiş ve Osmanlı kayıtlarında; "*Sûk*" (çarşı, pazar yeri) veya "*Sûk-i Sultânî*" (Sultan Çarşısı veya Pazarı) olarak da geçmiştir (Aygün, 2005). Hanlar ve bedesteni ile ticarete ön planda olan çarşı, yakın çevresinde bulunan Pazarkapı çarşısı, Sipahi pazarı ve Koyuncular arastası ile şehrin en işlek merkezi haline gelmiştir (Özen ve Engin, 2003a).

Trabzon'un ve Kemeraltı TTB'nin gelişmesini, Trabzon çarşılarına yönelik tarihsel yorumları ve tarihi ticaret merkezinin konumunu arşiv kayıtlarından, gözlem ve incelemelerden yola çıkarak günümüz Çarşı Mahallesi (**Resim 2**) referansla tanımlayan Aygün'e (2002) göre 18. yüzyıl Trabzon çarşılarının; günümüz Çarşı Mahallesi sınırlarının içinde daha dar bir alanda (**Resim 2**) bulunduğu tahmin edilmektedir.

Kemeraltı TTB dokusunu oluşturan, geleneksel konutlarla, cami, hamam gibi dönemin kent merkezi kullanımlarını oluşturan donatılar ile hanlar ve bedestenler Osmanlı dönemi kenti özelliklerini taşımaktadır. Ayrıca, büyük kısmı 3 nolu kentsel sit olarak tescil edilmiş olan bölge, batısı ve güneybatısında bulunan 1 ve 2 nolu kentsel sit alanları ile beraber kültürel ve tarihi mirasın sürekliliğinin bulunduğu merkezi bir konumdadır (**Resim 3**). Buna karşılık, birbiriyle komşu olmayan üç ayrı

Resim 3. Kemeraltı TTB'nin çevresi ile olan ilişkileri. (altlık: Google Earth uydü görüntüsü, 2014)

kentsel sit alanı, alanda bir bütün oluşturmadıklarından ve çevreleriyle birlikte ele alınmadıklarından, aralarında kalan dokularda bozulmaların ve parçalanmışlığın arttığı ve sit alanları arasındaki ilişkilerin azaldığı görülmektedir. Bölgeyle ilgili 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyılın ortalarına ait hatıralar incelendiğinde bu dönemlerde bölgenin genel olarak Osmanlı kentlerine has dokusunu koruduğu, geçmiş dönemlere ait kamusal mekân ve meydanların kullanımının devam ettiği ve geleneksel meslek dallarının korunduğu anlaşılmaktadır (Aygün, 2005; Sümerkan, 2011).

Kemeraltı TTB'de günümüzde yaşanan sorunlar, esas olarak, yeni kent merkezinin oluşturduğu baskılardan ve kentsel projeler ile yeni yatırımların meydana getirdiği etkileşimden kaynaklanmaktadır. Etrafında gelişen yeni ticari işlevler, doğuda bulunan modern ticaret merkezinin baskıları, güney ve batısındaki yerleşmelerde başlayan kentsel dönüşüm ve yenileme çalışmalarının baskısı altındaki bölge (**Resim 3**), sit kararlarıyla koruma altına alınmış görünse de, yoğun bir bozulma sürecine girmiş, özgün birçok özelliğini kaybetmeye başlamıştır (**Resim 4**). Projeler ile yatırımların ve yakın çevredeki gelişimin planlama ve koruma kapsamında bütüncül bir değerlendirmeyle ele alınmayışı sonucu, Kemeraltı TTB'de özellikle çeperlerdeki kentsel doku bozulmuş, tarihi doku niteliğini gösteren mekânlar ise sadece iç kesimlerde kalmıştır. Bu dokuda ise, mülkiyet deseni, yapı biçimi, sokak yapısı ve yol malzemesi kısmen korunmuş olup bu da alandaki tarihi dokunun mekânsal okunabilirliğine ve korunabilirliğine zarar vermiştir (**Resim 3**, **Resim 4**). Bugünkü hali ile Trabzon ve Trabzon'un tanıtımı için önemli bir potansiyele sahip olan Kemeraltı TTB'nin bazı kesimleri çöküntü bölgesi olma konumuna gelmiştir (**Resim 4**).

Benimsenen Yaklaşım, Kullanılan Yöntem, Bulgular

Günümüzde Kemeraltı TTB'de, iç kesimlerde kalmış ve geleneksel doku özelliklerini kısmen koruyan yapı ve yapı grupları bulunmaktadır. Bunun yanında, geleneksel işlevler üzerinde bir tehdit oluşturan çeperlerdeki değişim baskısıyla alanın geleneksel dokusuna uyumsuz yapıların oluştuğu da gözlenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, alanın geneline yönelik bütüncül çözümlerinin alt bölgeler özelinde detaylandırılmasıyla alt ölçeklere varan, değişimi ve dönüşümü konu alan

Resim 4. Kemeraltı TTB'nin günümüzdeki durumu (alan çalışması fotoğrafları)

bir müdahale sürecinin ortaya konması hedeflenmiştir. Detaylandırılan koruma potansiyel matrisi sonuçlarından yola çıkılarak oluşturulan bu müdahale biçimleri; bölge bütününe yönelik ekonomik ve fiziksel eskimeyi engelleyemeye, alanın yaşanabilirlik düzeyini yükseltmeye, eski cazibesini kazanmasına ve bölge üzerindeki gelişim baskılarını en aza indirmeye ve detay ölçekte de yapılaşma koşullarını düzenlemeye yöneliktir.

Alan Çalışmaları ve Araştırmaları

Alanın mevcut durumunun ortaya konması amacıyla yapılan alan analizleri ve araştırmaları kapsamında; alanla ilgili yazın, hatıra ve benzeri yazılı belgeler incelenmiş; alanda kullanıcılar ve esnaf ile yapılan

anket çalışmaları (Şimşek, 2014) ile geleneksel zanaatkârlarla yapılan sözlü görüşmeler (Güzel, 2014) değerlendirilmiş, ayrıca esnafla da sözlü görüşmeler yapılmıştır. Bunlar sonucunda bölgede geçmiş dönemler boyunca var olan ticari işlevler ve mekânsal dokunun özellikleri ile ilgili bilgiler derlenmiş, alanın günümüzdeki durumu, sorunları fiziksel, ekonomik ve sosyal tespitlerle ortaya konmuştur.

Bölgedeki mülkiyet yapısı, açık alan kullanımı, doluluk-boşluk oranı, yapıların fiziksel durumu, okunabilirlik, erişilebilirlik, tescilli yapıların durumu ve niteliği, günümüzdeki ticari işlevlerin türü ve gruplaması, arazi kullanımı ve bölge için alınmış koruma kararları konusunda tespit çalışmaları yapılmıştır. Yeni ticari işlevler ile bunların TTB'nin çevresindeki merkezi alanlarda genişlemesiyle ortaya çıkan gelişim baskıları ve yüksek kentsel rant değerinin Kemeraltı TTB'yi olumsuz etkilediği, bunun yanı sıra 1970, 1977, 1989 yıllarında Trabzon kent merkezinde yapılan planlarda Kemeraltı TTB'de verilen yüksek ve çok katlı yapılaşma haklarının da bu etkiyi güçlendirdiği görülmüştür. Bunun sonucunda TTB çeperlerinde bölgede görülmeyen 5-6 katlı, geniş yapı kütleleri oluşmuştur. İç kesimlerde geleneksel formda, 2-3 katlı yapılar bulunmasına karşın, bu yapılar oluşan rant ve ticari canlılıktan payını alamamış ve büyük oranda bir fiziksel-ekonomik eskime sürecine girmiştir. Arazi kullanımı ve fiziksel yapıya ilişkin analizler değerlendirildiğinde, bölge ölçeğinde en temel sorunlardan birinin erişilebilirlik olduğu görülmüş; bunların ise, esas olarak bölgede bulunan yollarda yaya ve taşıt dolaşımına yönelik bir ayrımın bulunmaması, yaya dolaşımını sağlayacak düzenlemelerin yapılmaması, boş alanlarda otopark kullanımlarının yoğunlaşması ve taşıt odaklı ulaşım politikalarının izlenmesinden kaynaklandığı gözlenmiştir. Ayrıca, bölgede genel olarak geleneksel yapı düzeninden farklı biçimde çok katlı, yüksek ve geniş taban alanına sahip yapılaşma sonucunda tescilli yapıların ve bölgenin özgün kimliğinin algılanabilirliği ve okunabilirliğinde sorunların oluştuğu belirlenmiştir. Bununla beraber, bölgede açık alan, peyzaj düzenlemelerine ilişkin çalışmaların bulunmaması manzara değerini olumsuz yönde etkilemiştir. Yapı ölçeğinde ise, kamu ve vakıf mülkiyetinde olan tescilli yapılarda korumaya yönelik müdahalelerin az da olsa gerçekleştirildiği görülürken, özel mülkiyete ait olan diğer tescilli yapılarda fiziksel ve ekonomik eskimeye bağlı olarak yapı niteliğinin zarar gördüğü ve mimari nitelikte bozulmaların oluştuğu görülmüştür (Özkök, 2013). Sonuçta, bölgedeki fiziksel-ekonomik eskime sürecinin bir etkisi olarak tescilli yapılar; ekonomik açıdan özgün işlevini koruyamamış, gelişen ve değişen ekonomik yapı içerisinde mekânsal özelliklerine uymayan farklı ticari işlevlerde kullanılmaya başlanmıştır. Böylelikle, tescilli ve tarihi yapılar genel olarak depo olarak kullanılmaya veya yapısal ve mimari niteliklerine müdahale edilerek yeni işlevlere uygun hale getirilmeye başlanmıştır.

Eski bir ticaret merkezi olan bölgede ticari işlevler ve yapı durumuna göre bir gruplandırma yapıldığında; içinde geleneksel ticaret, çok katlı ticaret, konut+ticaret gibi kullanımların yer aldığı tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, bölgenin ticari işlevsel özellikleri kendine özgü bir doku oluşturmaktadır. Bu nedenle bölgedeki ticari işlevlerin ayrıntılı bir biçimde çözümlenmesi, korunması gereken geleneksel işlevlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bölgeye dair yapılan yazın çalışmaları sonucu belirlenen geleneksel ticari işlevler ile günümüzdeki ticari işlevler karşılaştırılmış ve günümüzde hala devam eden geleneksel işlevler bulunmuştur. Buna göre; bakırcılık, kuyumculuk, aktarlık ve ayakkabıcılık geçmiş dönemlerden beri bölgede var olan ticari işlevler olarak tespit edilmiştir. Ancak bu işlevleri

barındıran dükkân sayılarının da giderek azalması nedeniyle bu faaliyet alanları çalışmada korunması gereken ticari işlevler olarak tanımlanmış ve alanla ilgili hem genel hem de yapılaşma kararlarına yönelik önerilerde belirleyici olmuştur. Ticari yapılar olarak ön plana çıkan hanlara yönelik yapılan alan analizleri ve incelemeler sonucunda da, bu yapıların, kullanımdan ötürü büyük ölçüde tahrip olduğu ve mevcut işlevlerin yapının mimarisine uygun olmadığı görülmüştür (Özen ve Engin, 2003b).

Alanın fiziksel ve ekonomik yapısına yönelik yapılan bu tespitler; sosyal tespitlerle de ilişkilendirilmiş, alanın tarihi ve geçmiş ticari işlevleri hakkında bilgi almak ve böylece alanın fiziki ve ekonomik değişimini anlayabilmek için alanın kullanıcıları ve esnafına yönelik anketler (Şimşek, 2014) ile bazı geleneksel zanaatkârları da (bakırcılar ve kalaycılar) içeren (Güzel, 2014) sözlü görüşmeler yapılmıştır. Bu farklı grupların bölgede yaşadıkları sorunlar ve talepleri konusunda elde edilen bilgiler, müdahale biçimlerinin oluşturulmasında değerlendirilmiştir. Ayrıca, anketler haricinde esnafa bölgedeki çalışma süreleri sorulmuş, bu bilgiler yazın çalışmaları sonucu elde edilen diğer kaynaklarla karşılaştırılmış ve alanın tarihi hakkında bilgiler derlenmiştir.

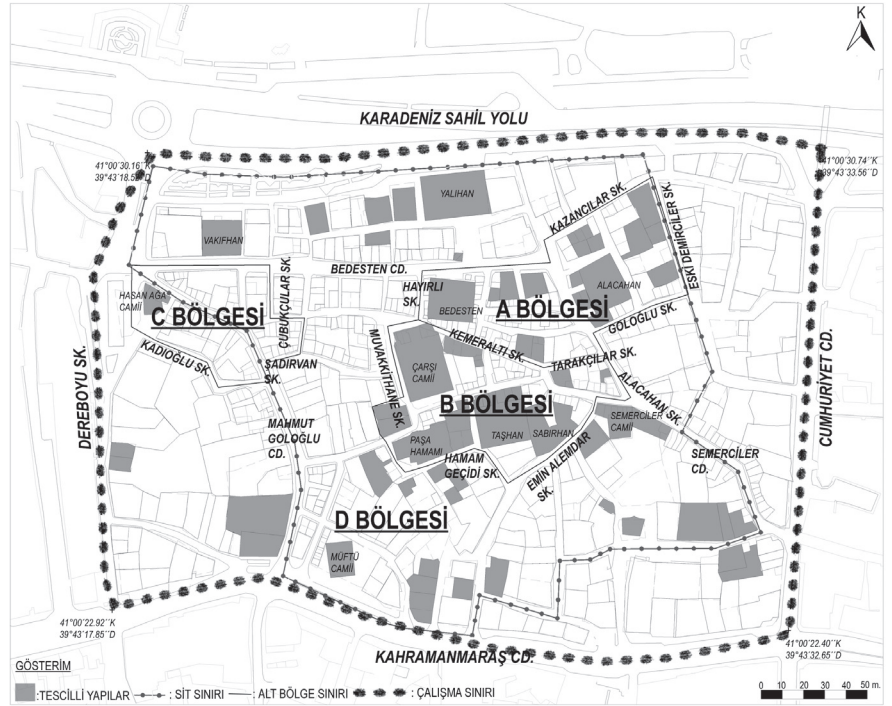
Şimşek (2014); bölgede sosyal yapıya ilişkin sorunları incelemek üzere üç farklı bölgede 300 adedi kullanıcılar, 110 adedi esnafa olmak üzere toplam 410 anket uygulamış ve sosyal yapıya ilişkin temel bulgular ortaya koymuştur. Çalışmada kullanıcıların esas olarak; bölgede teknik donatı eksikliği ile mekânın düzen, bakım ve erişimine yönelik sorunlar yaşadığı; bölgenin tarihi, kültürel ve özgün kimliğini algı(ya)madıkları tespit edilmiştir. Esnaf açısından ise; otopark, mal akışında erişim yetersizliği, mekânın düzensizliği ve bakımsızlığı temel sorunlar olarak sıralanmış, bunları altyapı ve gece güvenliği izlemiştir.

Bölgede geleneksel zanaat dallarından biri olan bakırcılık ve kalaycılığın geçmişten günümüze durumunu incelemeyi amaçladığı çalışmada Güzel (2014); bu zanaatı halen sürdüren son beş usta ile yaptığı sözlü görüşmelerde; bölgede ortalama kırk senedir bulunan ve sayıları giderek azalan ustaların mekânsal ve işlevsel düzenlemelere ve sosyo-ekonomik desteğe gereksinim duyduklarını ve olumsuzluklara rağmen mesleklerini sürdürmek istediklerini tespit etmiştir.

Koruma Bölgeleri ve Koruma Potansiyeli Tespiti ile Bölgelere Müdahale Öncelik ve Biçimleri

Kentin tarihi ile özdeşleşen Kemeraltı TTB'nin geçmiş özelliklerini sürdürmesini olanaksızlaştıran günümüz değişimlerinin olumsuz etkilerini azaltacak müdahalelerin ortaya konması için bölgenin, bütüncül olarak ele alındığı bir yaklaşımla değerlendirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, alanın kendi içinde mekânsal, sosyal ve ekonomik yapı bakımından farklılıklar göstermesi, yapılacak koruma çalışmalarına temel oluşturacak farklı müdahale bölgelerinin ve bu bölgelere özgü önerilerin belirlenmesini gerektirmiştir.

Buna göre, alan analizleri ve araştırmaları sonucunda belirlenen sorunlar TTB bütününde detaylandırıldığında bölge içinde farklı karakteristik özelliklere sahip dört farklı alt bölge tespit edilmiştir. A, B, C, D olarak adlandırılan bu alt bölgeler (**Resim 5**), birbiriyle ilişkili olup, kendi içlerinde bütünlük gösteren iç işleyişlere sahiptir. Dört farklı koruma ve müdahale bölgesinin belirlenmesinde tarihi ve fiziki farklılıklar; tarihi ve tescilli yapıların durumu, eski dokuya uyum ve belirgin mekânsal kimlik ile gelişme baskıları ve yakın çevredeki kentsel dönüşümlerin etkisi

Resim 5. Kemeraltı TTB koruma ve müdahale bölgeleri. (altlık: Trabzon Belediyesi hâlihazır haritası, 2001)

kapsamında ele alınmıştır. Alt bölgelerin farklılaşmasındaki ekonomik farklılıklar ise, mevcut ekonomik yapının geleneksel işlevlerle uyumu ve yapıların ekonomik açıdan kullanım durumu (işlev/yapı niteliği) kapsamında değerlendirilmiştir. Sosyal özelliklere ilişkin olarak da; alt bölgelerde farklı derecelerde ihtiyaçları ve çözüm müdahalelerini gerektiren kullanıcılar, esnaf ve yoğunlukla A Bölgesi içinde konumlanan geleneksel zanaatkarların sorunları ele alınmıştır. Alt bölgeleri birbirinden ayıran özellikler ve sorunlar **Tablo 1**'de özetlenmekte, bunların ayrıntıları ise devamında açıklanmaktadır.

A Bölgesi:

Kuzeyde Bedesten Caddesi ile Kazancılar Sokak, güneyde Kemeraltı Sokak ile Goloğlu Sokak, batıda Hayırlı Sokak ve doğuda Eski Demirciler Sokak ile sınırlı bölgedir (**Resim 5**). Doku olarak tarihsel yerleşimin özellikleri büyük ölçüde korunmuştur, bölgede birçok tarihi yapı (han, hamam, cami) bulunmaktadır. Geçmiş ticari işlevler (kuyumculuk, kalaycılık, bakırcılık) bu bölgede günümüzde de sürdürülmesine rağmen kültürel önemleri hissedilememektedir. Bu bakımdan bölgenin ticari ve mekânsal bakımdan korunmuşluğu ve bölgesel anlamı önemli olup çevresel durumunun özellikle korunması, kültürünü ve mimarisini öne çıkaracak uygulamaların yapılması gerekmektedir. Bu bölgedeki hanın (Alaçahan) çağdaş koşullara uygun olarak yeniden işlevlendirilmesi kapsamında 2014 yılında restorasyonunun tamamlanması ve günümüzde geleneksel zanaat dallarına yönelik eğitimlerin verildiği bir kültür ve eğitim merkezi işlevini üstlenmesi (Milli Eğitim Bakanlığı, 2014) bölgenin tarihi ve ticari kimliğinin korunmasında önemli bir başlangıç olarak görülebilir. Ancak, alanın genelinde tescilli yapılar da dâhil halen büyük ölçüde süren cephe ve yapı niteliğindeki bozulmaların, yapı malzemesindeki eskimelerin durdurulabilmesi için, parçacı ya da noktasal projeler yerine alt bölge bütününe yönelik koruma müdahalelerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca alanda, tarihi özgünlüğünün algılanışını engelleyen uyumsuz yeni

ÖZELLİKLER		ALT BÖLGELER				
		A	B	C	D	
Tarihi ve Fiziki	Tarihi-tescilli yapıların durumu	Fiziksel eskime	Fiziksel-ekonomik eskime	Kullanımda olan tek tescilli yapı (Hasan Ağa Camii) (2)	Fiziksel- ekonomik eskime	
	Eski dokuya uyum	Bütünde uyumsuz yapılaşma	Bütünde uyumsuz yapılaşma ve yapılarda uyumsuz ekler	Eski dokudan tamamen bağımsız yeni doku	Bütünde uyumsuz yapılaşma ve eski dokudan bağımsız yeni doku	
	Belirgin mekânsal kimlik	Düşük	Yüksek	Çok düşük	Düşük	
	Gelişme baskıları ve yakın çevredeki kentsel dönüşümlerin etki düzeyi	Orta	Orta	Yüksek	Yüksek	
Ekonomik	Mevcut ekonomik yapının geleneksel işlevlerle uyumu	Yüksek	Düşük	Yüksek	Çok düşük	
	Yapıların ekonomik açıdan baskın kullanım durumu (işlev/yapı niteliği)	Depo/tescilli yapılar, geleneksel ticari işlevler/tescilli, diğer yapılar	Depo/tescilli yapılar, diğer ticari işlevler/ tescilli, diğer yapılar	Depo, geleneksel ticari işlevler/diğer yapılar	Depo/tescilli yapılar, diğer ticari işlevler/iş hanları, ofis ve benzeri diğer yapılar	
Sosyal	Kullanıcıların sorunları	Teknik donatı ile mekânın düzen, bakım ve erişimi; toplanma ve sosyal etkileşim mekânlarının yeterlilik düzeyi	Düşük	Düşük	Düşük	Düşük
		Alanın tarihi, kültürel ve özgün kimliğinin algılanma düzeyi	Düşük	Düşük	Çok düşük	Düşük
	Esnafın sorunları	Otopark, mal akışı açısından erişim düzeyi	Çok düşük	Çok düşük	Orta	Çok düşük
		Mekânın düzen ve bakımındaki yeterlilik düzeyi	Düşük	Düşük	Düşük	Düşük
	Geleneksel zanaatkarların dükkânlarına yönelik mekânsal ve işlevsel düzenlemelerdeki eksikliklerin düzeyi	Çok yüksek	Yüksek	Düşük	Düşük	

Tablo 1. Kemeraltı TTB'de alan analizleri ve araştırmaları sonucunda tarihi, fiziki, ekonomik ve sosyal özellikler bakımından farklılaştığı tespit edilen alt bölgeler.

(Özkök, 2013; Şimşek, 2014; Güzel, 2014'ten yorumlanarak hazırlanmıştır.)

2. Fiziksel-ekonomik eskime bu alt bölgedeki yapıların genel durumlarını gösterir bir özelliktir.

yapılar ile yapılara büyük ölçüde zarar veren (depo ve benzeri) işlevler bulunmakta olup ticari sokakların Bedesten ile ilişkisi zayıftır.

B Bölgesi:

Kuzeyde Kemeraltı Caddesi ile Tarakçılar Sokak, güneyde Hamam Geçidi Sokak ile Emin Alemdar Sokak, batıda Muvakkithane Sokak ve doğuda Alacahan Sokak ile sınırlı bölgedir (**Resim 5**). Doku olarak tarihsel yerleşimin özellikleri kısmen korunmuş olup, bu bölgede de birçok tarihi yapı (han, hamam, cami) bulunmaktadır. Bölgenin çekiciliğinin ve tarihi öneminin artırılması, yapısal iyileştirme ve yenileme uygulamalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Toplanma ve sosyal etkileşim mekânlarının yetersiz olduğu bölgede özellikle korunması gereken, bölgenin komşu bölgelerle olan ilişkileridir. Genel olarak yeni ticari işlevlerin yer aldığı bölgede, geleneksel ticari işlevlerin sayısı yalnızca birkaç dükkân ile sınırlıdır. Bu bölgedeki hanların (Sabırhan ve Taşhan) çağdaş koşullara uygun olarak yeniden işlevlendirilmesi, yapılardaki mevcut sosyal ve ekonomik eskimeyi durdurabilecek niteliktedir. Bölgede; tescilli ve tarihi yapılar, çevresindeki diğer yapılar nedeniyle algılanamamakta; bu yapıların dış cephelerinde klimalar, tabelalar, kablolar, antenler gibi yapının özgün görünümünü bozan uyumsuz eklentiler, bozulmalar ve yapı malzemesinde eskimler bulunmaktadır. Fiziksel olarak eskiyen yapılarda, ekonomik değerinin düşmesi, yapılara zarar veren depo ve benzeri işlevlerin yer seçimine neden olmuştur.

C Bölgesi:

Kuzeyde Bedesten Caddesi, güneyde Kadioğlu Sokak ile Şadırvan Sokak, batıda Dereboyu Sokak ve doğuda Çubukçular Sokak ile sınırlı bölgedir (**Resim 5**). Tarihsel yerleşimin özellikleri kaybolmuştur, mekân yeniden yapılanmış olmasına rağmen geleneksel ticari işlevler (ayakkabıcılık, aktar, baharatçılık) günümüzde de sürmektedir. Bölgede Hasan Ağa Camii dışında özellikle korunması gereken yapı yoktur ancak ticari işlev bölgede önemli bir karakteri ifade eder. Toplanma ve sosyal etkileşim mekânlarının yine yetersiz olduğu bu bölgede korunması gereken nitelik, yapıların alan içi ve dışı ile olan ticari ilişkileridir. Yoğun olarak ticaretin görüldüğü sokaklar yaya kullanımı bakımından yetersiz ve yeni yapılarla geleneksel olanların üslubu uyumsuzdur. Yapı-mekân arasında güçlü ilişkilerin olmadığı bölgede cepheleri eskiyen yapılarda ekonomik değer kaybı sonucu yapılara zarar veren depo ve benzeri işlevler yer seçmiştir.

D Bölgesi:

Kuzeyde Karadeniz Sahil Yolu, güneyde Kahramanmaraş Caddesi, batıda Dereboyu Sokak ve doğuda Cumhuriyet Caddesi ile sınırlı alanda A, B ve C bölgeleri dışındaki alanların bütünü D bölgesi olarak tanımlanmıştır (**Resim 5**). Bu bölge; tescilli yapılarda özgün niteliğe uyumsuz kullanımlar, dokuya uyumsuz yapılar ve yapılara klima, kablo ve benzeri eklentiler nedeniyle tarihsel yerleşim özelliklerini ve çekiciliğini kaybetmiş olup sayısı birkaç dükkânla sınırlı olan geleneksel ticari işlevlere sahiptir. Çoğunlukla yeni ve yeniden yapılaşmanın yer aldığı alan bu özellikleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Bölgede yer alan tescilli yapılar dâhil genel olarak yapılardaki bozulmalar, bakımsız ve düzensiz görünüme ve eskimeye neden olmakta ve yapılar ticari işlev bakımından bir bütünlük göstermemektedirler. Bu alanda da tescilli yapıların çoğu depo gibi yapıya ve dokuya zarar veren faaliyetlere ayrılmıştır. Otopark sorununun da olduğu bölgede, sit alanı dışında bölgedeki ticareti besleyen yollardan biri (Dereboyu Sokak) ticarete de hizmet verecek uygun genişlikte değildir. Bölgede toplanma ve sosyal etkileşim mekânları yetersiz olup, sokaklar yaya kullanımı için uygun nitelikte olmadığından diğer bölgelerle yaya akışı sınırlıdır.

Kullanılan yöntemin esası; tespit edilen bölgelerin her biri için koruma bileşenlerini (ölçütlerini) içeren ayrıntılı bir matrisin hazırlanarak her bir bölgenin kendi özelliklerine göre bir değerlendirilmeye tabi tutulmasına ve bunun sonucunda bölgelerin mevcut korunma yüzdelerinin tespitine ve bu yolla öncelikli bölgelerin ve müdahale biçimlerinin belirlenmesine dayanmaktadır. Bu çalışmada detaylandırılan ve koruma potansiyelinin tespitinde kullanılan matriste yer alan ana bileşenler; 1) belirgin kentsel karakter ve alan sınırının netliği, 2) yerellik ve yer duygusu, 3) iç mekân, oranlar ve ilişkiler, 4) üslup ve tasarım ve 5) yapım tekniği ve malzemedir (Cohen, 1999). Ancak, bu ana bileşenlerin içeriği, matrisin orijinalinde bulunmayan ve çalışmada bütün olarak geliştirilen alt bileşenlere (ölçütlerle) detaylandırılmıştır. Bu bileşenler, ayrıca yazında bu biçimde birlikte ele alınmayan sosyo-ekonomik bazı değer ve talepleri de içerecek şekilde zenginleştirilmiştir.

Çalışma alanındaki her bir bölge (A, B, C ve D bölgeleri) için hazırlanan ve **Tablo 2**'de ana ve alt bileşen (ölçüt) içeriği ile beş kademeli bir aralıkta ele alınan puanlandırmanın gösterildiği bu matrislerin bileşen detaylarına ve yapılan ek tespitlere yönelik açıklamalar aşağıda sırayla sunulmaktadır:

ANA BİLEŞENLER	ALT BİLEŞENLER (ÖLÇÜTLER)	A BÖLGESİ			B BÖLGESİ			C BÖLGESİ			D BÖLGESİ			PUANLANDIRMA (3)
		En yüksek değer	Sonuç	Sorun	En yüksek değer	Sonuç	Sorun	En yüksek değer	Sonuç	Sorun	En yüksek değer	Sonuç	Sorun	
<u>Belirgin kentsel karakter ve alan sınırının netliği (4)</u>	Yer işaretlerinin (<i>landmark</i>) niteliği	4	2		4	4		4	0	!	4	1	!	Genel puanlandırmada; 0: çok düşük özellik, 1: düşük özellik, 2: orta derece özellik, 3: yüksek özellik, 4: çok yüksek özellik olarak alınmıştır.
	Düğüm noktalarının varlığı	4	1	!	4	3		4	2		4	2		
	Sınırların algılanabilirliği	4	1	!	4	2	!	4	1	!	4	3		
	Yolların niteliği	4	1	!	4	2	!	4	1	!	4	2	!	
	Tarihsel yapının korunmuşluğu	4	3		4	2		4	1	!	4	1	!	
<u>Yerellik ve yer duygusu (5)</u>	Tarihsel sembol/ belge değeri	4	3		4	4		4	1	!	4	2		
	Manzara/peyzaj değeri	4	1	!	4	2	!	4	1	!	4	2		
	Kentsel ilişkilerin gücü	4	2		4	3		4	3		4	3		
	İnsanların bölgede bulunma isteği	4	3		4	3		4	3		4	4		
	Aidiyet duygusu	4	3		4	4		4	2	!	4	3		
<u>İç mekân, oranlar ve ilişkiler (6)</u>	Yeni yapılaşmanın geleneksel biçime uygunluğu	4	3		4	3		4	0	!	4	1	!	
	Kullanımın yapıya zarar verme boyutu	4	2	!	4	2	!	4	1	!	4	2	!	
	Geleneksel işlevin korunmuşluğu	4	3		4	2		4	3		4	1	!	
	Yapı-mekân ilişkisinin gücü	4	3		4	3		4	2		4	3		
	Yeni yapılaşmaya yönelik isteklilik	4	2		4	2		4	1	!	4	1	!	
<u>Üslup ve tasarım</u>	Geleneksel yapılarda üslup ve tasarımın korunmuşluğu	10	7		10	6		10	3	!	10	4	!	
	Yeni yapılarda üslup ve tasarımın geleneksele uyumu	10	4		10	4		10	3		10	4		
<u>Yapım tekniği ve malzeme</u>	Geleneksel yapım tekniği ve malzemenin korunmuşluğu	10	7		10	6		10	3	!	10	4	!	
	Yeni yapım tekniği ve malzemenin geleneksele uyumu	10	4	!	10	4	!	10	3	!	10	4	!	
Toplam		100	55		100	61		100	34		100	47		
Müdahalede Öncelik Sıralaması		III.			IV.			I.			II.			

Tablo 2. Tanımlı ölçümlerle geliştirilen ve alt bileşenlerle (ölçütlerle) detaylandırılan koruma potansiyel matrisi ve bu matris ile Kemeraltı TTB'de A, B, C ve D bölgelerinin koruma tespit yüzdelerinin belirlenmesi.

3. Tuân, 2014, 12-3'ten yararlanılmıştır.

4. Lynch, 2010, 51-92; Cohen, 1999, 273-87 ve Ignasia, 2008:331-3'ten yararlanılmıştır.

5. Cohen, 1999, 273-87 ve Ignasia, 2008, 331-3'ten yararlanılmıştır.

6. Cohen, 1999, 273-87; Ignasia, 2008, 331-3 ve Özkan, 2004, 80-9'ten yararlanılmıştır.

Belirgin kentsel karakter ve alan sınırının netliği:

Bu sorgulama; meydanlar, parklar, sokaklar gibi kentsel elemanların yapısını ve çevresiyle oluşturduğu sınır algısını belirlemek için kullanılır. Mekânın benzersizlik düzeyinin belirlenmesinde ve toplum tarafından algılanabilirliğinin tespitinde yardımcı olmaktadır. Bu sorgulamaya ait sonuç, bölgeye yönelik koruma stratejilerinin belirlenmesinde önemli bir etkidir (Cohen, 1999; Ignasia, 2008). Çalışma alanında tanımlı bölgelerin (A, B, C ve D) kentsel karakter ve sınır netliği puanlarının hesaplanabilmesinde yöntemin etkin kullanılmasını sağlamak amacıyla ortaya konan alt bileşenlere (ölçütlere) göre bölgeler; yer işaretlerinin (landmark) niteliği, düğüm noktalarının varlığı, sınırların algılanabilirliği, yolların niteliği ve tarihsel yapının korunmuşluğu yönleriyle değerlendirilmişlerdir. Bu alt bileşenlerin geliştirilmesinde; Cohen (1999) ve Ignasia'nın (2008) anlatımları ile Lynch'in (2010) kent imgesi bileşenlerinden yararlanılmıştır.

Yerellik ve yer duygusu:

Bir bölgenin özel karakteri ve tarihsel değeri, sakinleri/kullanıcılarında o bölgenin benzersizliğine yönelik duyguları ortaya çıkarabilir ve bölgeyi kentli belleğinde unutulmaz bir yer haline getirir. Yerel karakter ve tarihsel değer önemli bir koruma değeridir. Mekânın evrensel biçimde kentsel niteliğini ortaya çıkaran özelliklerin ele alındığı kentsel karakterden farklı olarak bölgeye ilişkin yer duygusu; tarihsel ve sembolik değere, yerel önemin hissedilebilirliğine, alanın korunmuşluk değerine, kentsel ilişki ve bağlantılara bağlıdır (Cohen, 1999; Ignasia, 2008). Çalışma alanını da kapsayan Trabzon kentinde kentlilik bilinci ve mekân üzerine yaptıkları araştırmada Beyazlı ve Aydemir (2008), güçlü mekânsal belleğin ve aidiyetinin kentlilik bilincini olumlu, kentle duygusal ve sosyal bağların kurulamaması durumunun ise kentlilik bilincini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Çalışmada, yerellik ve yer duygusu puanlarının hesaplanabilmesi için oluşturulan alt bileşenlerde bölgeler fiziksel olarak; tarihsel sembol/belge değeri, manzara/peyzaj değeri, kentsel ilişkilerin gücü; sosyal değer ve taleplere yönelik olarak ise; insanların bölgede bulunma isteği ve aidiyet duygusu bakımlarından değerlendirilmişlerdir. Bu alt bileşenlerin geliştirilmesinde Cohen (1999) ve Ignasia'nın (2008) anlatımlarından yararlanılmıştır.

İç mekân, oranlar ve ilişkiler:

Bu sorgulamada, kentsel mekânı oluşturan yapı çevrenin; yapı-mekân ilişkileri, işlevi ve kullanımları incelenmektedir. Bu sorgulama ile yapı-mekân arası ilişkinin gücü ve yarattığı kentsel-kamusal değer tespit edilmektedir (Cohen, 1999; Ignasia, 2008). İç ilişkiler; yapı kütle ölçüleri ile kentsel mekân arasındaki özel oranları; ilişkiler ise; yapılardaki işlev ve kullanımların yarattığı özgün değeri ifade etmektedir. Özen ve Çevik'in (1995) Trabzon'un tarihi Ortahisar bölgesinde yaptıkları çalışmada koruma konusunda yapılar için tespit edilen sorunlar arasında yapıların kütle-oran formunun değişmesi ve insan ölçeğinin kaybı ilk sıradadır. İç mekân, oranlar ve ilişkiler puanlarının hesaplanmasında bölgeler çalışmada oluşturulan alt bileşenlerde fiziksel olarak; yeni yapılaşmanın geleneksel biçime uygunluğu, kullanımın yapıya zarar verme boyutu, geleneksel işlevin korunmuşluğu, yapı-mekân ilişkisinin gücü; sosyal değer ve talepler açısından ise, yeni yapılaşmaya yönelik isteklilik yönleriyle değerlendirilmişlerdir. Bu alt bileşenlerin geliştirilmesinde Cohen (1999), Özkan (2004) ve Ignasia'nın (2008) anlatımlarından yararlanılmıştır.

Üslup ve tasarım:

Bu sorgulama, mekâna ait tasarım yaklaşımlarının tespit edilmesine yardımcı olmaktadır. Mimari üslup ve yapı tasarımının birbirini tamamlaması, mekânın iyi bir görünüm sergilemesini sağlar (Cohen, 1999; Ignasia, 2008). Koruma potansiyel matrisinin yazındaki biçiminde sadece üslup ve tasarım olarak geçen bu ana bileşene yönelik sorgulamalarda çalışma ile mekânda; geleneksel yapılarda üslup ve tasarımın korunmuşluğu ve yeni yapılarda üslup ve tasarımın geleneksele uyumu ele alınmış ve bu alt bileşenler değerlendirilen her bir bölge için puanlanarak tanımlanmıştır.

Yapım tekniği ve malzeme:

Bu sorgulama, özgün yapı teknolojisinin tespitine yöneliktir. Tasarıma uygun malzeme kullanımı, yapım tekniğinin belirlenmesine yardımcı olur (Cohen, 1999; Ignasia, 2008). Bu çalışmada, bu bileşenin detaylandırılmasına yönelik sorgulama ile mekânda, geleneksel yapım tekniği ve malzemenin korunmuşluğu ile yeni yapım tekniği ve malzemenin geleneksele uyumu her bir bölge kapsamında değerlendirilmiştir.

Yukarıda ana ve alt bileşenleri (ölçütleri) tanımlanan yöntemin matriste kullanılan puanlandırma sistemine göre bir bölge için koruma potansiyel yüzdesi en fazla 100 puan değerini; toplam ana bileşen sayısının 5 olması nedeniyle de her bir ana bileşen 100 üzerinden en fazla 20 puan değerini alabilmektedir (Cohen, 1999). Buna göre, toplam 20'şer puanlık üç ana bileşene ait alt bileşenlerin her biri en fazla 4'er puanlık 5 adet; toplam 20'şer puanlık iki ana bileşene ait alt bileşenlerin her biri ise en fazla 10'ar puanlık 2 adet olacak şekilde tanımlanmıştır (**Tablo 2**).

Puanı %60 ve üstü olan bölgeler "büyük ölçüde korunmuş bölgeler", %50-59 arası olan bölgeler "yaşayabilir, mevcut durumuyla sürdürülebilir bölgeler", %50'den düşük olan bölgeler ise "yeniden ele alınması gerekli bölgeler" şeklinde nitelendirilmektedir (Cohen, 1999; Ignasia, 2008). Buna göre Kemeraltı TTB'de belirlenen koruma bölgelerinin koruma tespit yüzdesi matrislerinin sonuçları ve koruma potansiyelleri **Tablo 2**'de sunulmaktadır.

Analiz sonuçlarına göre A Bölgesinin koruma potansiyeli %55 olarak tespit edilmiştir (**Tablo 2**). Yönteme göre puanı %50-59 arası değerler "yaşayabilir, mevcut durumuyla sürdürülebilir bölge" olarak nitelendirilmiştir. Başka bir deyişle, bu değerler arası puan alan bölgelerde büyük kapsamlı uygulamalara gerek yoktur. Ancak matris incelendiğinde, A Bölgesinde kentsel karakterin niteliğini arttıracak projelerin üretilmesi, bölgenin manzara ve peyzaj değerinin arttırılmasına yönelik tedbirlerin alınması gerektiği görülmektedir.

Çalışma alanı kapsamında A Bölgesi için tanımlanan müdahale biçimleri şu şekildedir:

- Özellikle alışveriş sokaklarının bulunduğu alanlarda kullanıcıların ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla bölge bütününde erişimin arttırılması (Şimşek, 2014) için yaya kullanımına öncelik verilmesi, sokakların daha nitelikli hale getirilmesi amacıyla tarihi-tescilli yapıların görünümünü engelleyen, fiziksel açıdan riskli yapıların yıkılmasıyla oluşacak yeni alanların yaya ve toplanma mekânları olarak düzenlenmesi,

- Sayıları giderek azalan geleneksel zanaatlardan bölgede “korunması gereken işlevler” olarak tanımlanan bakırcılık, kalaycılık ve kuyumculuk işlevlerine yönelik özel alışveriş sokaklarının oluşturulması (Özkök, 2013; Güzel, 2014),
- Tescilli yapıların mimari ve estetik özelliklerine zarar veren yeni ticari işlevlerin depolama faaliyetlerinin yapı içinde sınırlandırılması; bakırcılık, kalaycılık gibi geleneksel üretimlerde ihtiyaç duyulan depo kullanımının yapılara zarar vermeyecek şekilde düzenlenmesi,
- Geleneksel üretim biçimlerinin bölgenin tarihi ve ekonomik değerini arttırmaları için belirlenecek yapıların tanıtım ve pazarlama ofisleri olarak yeniden işlevlendirilmesi ve
- Bölgenin tarihi yapılarında görülen ekonomik eskimeyi gidermek amacıyla belirlenecek yapılarda işlev değişikliğine gidilmesi.

Analiz sonucunda B Bölgesinin koruma potansiyeli ise %61 olarak tespit edilmiştir (**Tablo 2**). Yönteme göre puanı %60 ve üzeri olan bölgeler “büyük ölçüde korunmuş bölge” olarak nitelendirilmektedir. Başka bir deyişle, B Bölgesinde, A’ya benzer şekilde büyük kapsamlı uygulamalara gerek bulunmamakla birlikte burada da kentsel karakterin niteliğini arttıracak projeler üretilmesine ve koruma potansiyel düzeyi ile bölgesel çekiciliğin mevcut durumunu koruyacak ve geliştirecek müdahalelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu kapsamda, benzer şekilde B Bölgesi için tanımlanabilecek müdahale biçimleri şunlardır:

- Tarihi-tescilli yapıların görünümünü engelleyen ve fiziki risk taşıyan yapıların yıkılması, oluşan alanların yaya-toplanma mekânları olarak düzenlenmesi,
- Ekonomik eskimeyi gidermek için belirlenen yapılarda işlev değişikliğine gidilmesi,
- Tescilli yapılara zarar veren yeni ticari işlevlerin depolama faaliyetlerinin yapı içinde sınırlandırılması ve yapılara eski özelliklerinin yeniden kazandırılması,
- Geleneksel yapıların özgün görünümünü bozan klima, anten, kablolar ve benzeri uyumsuz eklentilerin kaldırılması ve
- Bölgenin en önemli tarihi bellek unsurlarından olan Sabırhan’ın restore edilmesi ve Sabırhan ile Taşhan’ın bölgenin ticari canlılığını arttıracak geleneksel işlevlerle kullanılması.

Yapılan analizler sonucunda C Bölgesinin koruma potansiyeli %34 olarak tespit edilmiştir. Yönteme göre puanı %50’den düşük olan bölgeler “yeniden ele alınması gerekli bölge” olarak nitelendirilmektedir. A Bölgesi ile birlikte C Bölgesi geleneksel işlevlerin korunmuşluk değerinin en yüksek olduğu bölgedir. **Tablo 2** incelendiğinde bölgede belirgin kentsel karakter ve alan sınırının netliği özelliklerinin çok düşük olduğu, bölgede tarihsel önemin ve değer hissedilemediği, yapılaşmanın geleneksel biçimden uzak olduğu ve bölgedeki kullanımların genel olarak depo gibi yapıya büyük ölçüde zarar veren kullanımlar olduğu görülmektedir.

Yeniden ele alınması gereken bölge olarak belirlenen C Bölgesinde çalışma kapsamında belirlenen müdahale biçimleri şunları kapsamaktadır:

- “Korunması gereken ticari işlevler” olarak belirlenmiş aktarlık ve ayakkabıcılık işlevlerinin zarar görmemesi ve bölgedeki ticari canlılığın ve belirtilen geleneksel işlevlerin ekonomik değerinin arttırılması için bölgeye erişebilirliği ve bölgede yaya kullanımını arttıracak ulaşım esaslı müdahalelerde bulunulması,
- Kullanıcıların erişim ihtiyaçlarını karşılayabilmek (Şimşek, 2014), toplanma ve sosyal etkileşim mekânlarının yetersizliğine yanıt verebilmek için bölgede toplanma mekânları ve yeşil alanlar oluşturulması,
- Yapılarda depolama faaliyetlerinin sınırlandırılması; ayakkabıcılık gibi geleneksel üretimlerde ihtiyaç duyulan depo kullanımının yapılara zarar vermeyecek şekilde düzenlenmesi,
- Yeni yapılacak yapılar için geleneksel biçime uyumu sağlayacak, yapı-mekân arası ilişkileri güçlendirecek yapılaşma sınırlamaları getirilmesi ve
- Tarihi kent merkezi bütünündeki özgün kimliğe uygun olarak ekonomik ve fiziksel eskimeyi de önleyecek şekilde mekân ve yapı ölçeğinde gerekli düzenlemelerle aidiyet duygusunun en düşük düzeyde olduğu bu bölgede yer duygusunun arttırılması.

D Bölgesine yönelik analizlerde ise bölgenin koruma potansiyeli %47 olarak tespit edilmiştir. Yönteme göre, puanı %50'den düşük olan bölgeler “yeniden ele alınması gerekli bölge” olarak nitelendirildiğinden, D bölgesi sınıra yakın bir değere sahiptir ve gerçekleştirilecek doğru uygulamalar ile bu bölgenin “yaşayabilir, mevcut durumla sürdürülebilir bölge” niteliğine kavuşması zor olmayacaktır. **Tablo 2** incelendiğinde bölgede tarihsel önemin ve değer hissedilemediği, tarihsel yapıların ve geleneksel işlevlerin korunamadığı görülmektedir.

Yeniden ele alınması gereken bölge olarak belirlenen ve diğer tüm bölgelere geçiş oluşturması bakımından önemli olan D Bölgesi için önerilen müdahale biçimleri şunlardır:

- Bölgede yeni yapılacak yapılar için geleneksel biçime uyumu sağlayacak yapılaşma sınırları getirilmesi, böylece alan içinde oluşacak boşluklarda toplanma ve sosyal etkileşim mekânlarının oluşturulması,
- Tarihi yapıların kimliğinin kaybolmasına neden olan eklentilerin kaldırılması,
- Tescilli yapılara zarar veren yeni ticari işlevlerin depolama faaliyetlerinin yapı içinde sınırlandırılması ve yapılara eski özelliklerinin yeniden kazandırılması,
- Esnafın mal akışı ve kullanıcıların ise yaya erişimi ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla (Şimşek, 2014) bölge içi ve bölgeler arası erişimi arttıracak ulaşım esaslı müdahaleler geliştirilmesi,
- Bölgenin çekiciliğini arttıracak ve içte kalan diğer bölgelere yönlendirecek geleneksel işlevlerin mekân kullanımına öncelik verilmesi ve
- Belirlenecek tarihi yapıların restorasyonu ile fiziksel, işlev değişiklikleri getirilmesiyle de ekonomik eskimenin önlenmesi.

Yukarıda sıralanan müdahale biçimlerinin alanda uygulanması durumunda her bir bölge için etkilenen yapı sayısı, etkilenen dükkân sayısı

7. C bölgesi, I. derece müdahale edilmesi gereken bölge olmasına rağmen, müdahale biçimleri sonucunda etkilenen yapı sayısı A ve B bölgelerine göre daha düşüktür. Bunun nedenlerinden biri, A ve B bölgelerinde bir müdahale biçimi olarak tescilli yapıların etrafında bulunan riskli yapıların yıkılması, ancak C bölgesinde böyle bir müdahaleyi gerektirecek bir durumun bulunmamasıdır. Bir diğer neden ise, C bölgesinde genel olarak yapıların, fiziki müdahale gerektirmeyen bir durumda olmasıdır. Dolayısıyla C bölgesinde uygulanan müdahale biçimi, mevcut yapıların belirlenen yapılaşma şartlarına göre yeniden düzenlenmesi şeklinde olmuştur.

ve ticari işlevler, alanda yapılmış olan detaylı fiziksel ve sosyo-ekonomik durum tespiti doğrultusunda birebir ve sayısal olarak belirlenmiştir. Buna göre, her bölge için yukarıda sıralanan müdahale biçimleri ve bunların getirdiği değişikliklerle etkilenecek toplam yapı ve dükkân sayıları ile işlevler **Tablo 3**'de görülmektedir. Bu tabloda ayrıca bölgelerdeki toplam yapı sayıları da sunulmakta olup buna göre Kemeraltı TTB'nin bütünündeki toplam 477 yapının 173 tanesi için müdahale önerisinde bulunulmuş, diğer deyişle, alandaki yapıların %36'sunun müdahale görmesi gerektiği ortaya konmuştur.

Bunların dışında çalışmada TTB genelinde, kullanıma ilişkin, ulaşımına ilişkin, tescilli ve tescilli olmayan yapılara ilişkin esaslar da tanımlanmış olup, tanımlanan geleneksel ticaret, çok katlı ticaret ve konut+ticaret kullanımlarına göre parsel ölçeğinde yapı büyüklüğü, cephe ve derinlik uzunlukları ile ilgili sınırlamaların neler olabileceği tespit edilmiş ve sonuçta Kemeraltı TTB'de tüm parsellerde nasıl bir yapılaşmanın oluşabileceği ortaya konmuştur (Özkök, 2013). Ayrıca, bölge özelinde yapılan sosyal yapıya yönelik kullanıcılar, esnaf grupları ve geleneksel zanaatkarlar ile yapılan sözlü görüşmeler ile anketleri içeren çalışmalarla (Şimşek, 2014; Güzel, 2014) belirlenen temel sorunlar, müdahale önerilerinde bulunulması sürecinde girdi olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda, bölgelerin manzara ve peyzaj değerini, mekânsal kalitesini ve yaya erişimini arttırmaya, geleneksel işlevlere yönelik özel mekân ve sokak düzenlemelerini yapmaya, toplanma ve sosyal etkileşim mekânlarını

Tablo 3. Kemeraltı TTB'de A, B, C ve D bölgeleri için öngörülen müdahale biçimleri ve bunların getirdiği değişikliklerle etkilenecek toplam yapı ve dükkân sayıları ile işlevler ve toplam yapı sayıları.

MÜDAHALE BİÇİMLERİ	A BÖLGESİ Toplam Yapı: 71			B BÖLGESİ Toplam Yapı: 46			C BÖLGESİ (7) Toplam Yapı: 51			D BÖLGESİ Toplam Yapı: 309			TTB BÜTÜNÜNDE ETKİLENEN YAPI SAYISI Toplam Yapı: 477
	Etkilenen Yapı Sayısı	Etkilenen Dükkân Sayısı	Etkilenen Ticari İşlevler	Etkilenen Yapı Sayısı	Etkilenen Dükkân Sayısı	Etkilenen Ticari İşlevler	Etkilenen Yapı Sayısı	Etkilenen Dükkân Sayısı	Etkilenen Ticari İşlevler	Etkilenen Yapı Sayısı	Etkilenen Dükkân Sayısı	Etkilenen Ticari İşlevler	
<u>Yapı Yıkma</u>	16	16	Tuhafiye, Mefruşat, Giyim	13	11	Tuhafiye, Mefruşat, Giyim	7	8	Gıda, Depo	30	33	Tuhafiye, Mefruşat, Giyim, Gıda, Manifatura ve diğer işlevler	66
<u>Belirlenen Yapılaşma Şartlarına Göre Yeniden İnşa</u>	0	0		4	4	Giyim, Manifatura	5	9	Mefruşat	75	121		84
<u>Yeniden İşlevlendirme</u>	4	4	Mefruşat, Depo	3	0		0	0		4	9		11
<u>Restorasyon</u>	2	0		2	0		0	0		8	0		12
Toplam	22	20		22	15		12	17		117	163		173
Etkilenen yapı ve dükkânların oranı	%30,98	%28,16		%47,83	%32,61		%23,52	%33,33		%37,86	%52,75		%36,26

oluşturmaya ve ticari işlemlerde mal akışları ve erişimini güçlendirmeye yönelik öneriler getirilmiştir. Farklı sosyal grupların ihtiyaçları doğrultusunda ortaya konan bu müdahalelerle bölgenin değişen sosyal yapı ve talepler sonucu giderek kaybolan yerel kültürü, kimliği, aidiyet ve yer duygusunun yeniden güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu makalede, Türkiye’de kentsel koruma uygulamalarında etkili müdahale biçimlerinin tespiti için koruma potansiyel matrisi (*conservation potential matrix*) yönteminin detaylandırılmış biçiminin kullanılabilirliği tartışılmıştır. Bu kapsamda söz konusu yöntemin; mevcut bileşenlerinin tanımlı ölçümlerle geliştirilmesi ve bir örnek alanda uygulanarak buradaki müdahale önceliklerinin ve somut müdahale biçimlerinin ortaya konması üzerinde durulmuştur.

Türkiye’de kentsel koruma uygulamalarındaki eksiklikler; esas olarak 1950’li yıllarda başlayan hızlı kentleşme ve kırdan kente yaşanan göç hareketi sonucunda kentlerin nüfusunun hızla artması, kentlerin makro-formlarının düzensiz biçimde gelişmeye başlaması ve bu sürecin zamanla kontrol edilmesi imkânsız bir hal almasından kaynaklanmaktadır.

Yerel yönetimlerin kentlere yönelik vizyon geliştirememesi sonucu, planlama parsel ölçeğiyle sınırlı kalmış, vizyonsuz gelişimle birlikte kentler tarihi dokusunu ve özelliklerini sürdürmemeye tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. 1960’lı yıllarla beraber Türkiye’de başlayan kentsel koruma uygulamalarının gereken hassasiyetten uzak kalması kentlerin tehlikede olan potansiyellerinin kullanılamaz hale gelmesine yol açmıştır (Kuban, 2010; Ünlü, 2009).

Araştırma kapsamında “Tarihi kent merkezlerine özgünlüğünü veren fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel nitelikler bütüncül bir şekilde nasıl okunabilir? Tarihsel gelişim ve koruma stratejileri açısından bu niteliklerin potansiyeli tanımlanabilir mi?” şeklinde belirlenen sorular ile devamında; “Bu niteliklere ilişkin olarak bugün ve gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlar nelerdir? Tarihi kent merkezleri içinde bu sorunlar alt bölgelere göre çeşitlenebilir mi? Tüm bunlara bağlı olarak koruma stratejilerinin geliştirilmesinde nelere dikkat edilmelidir?” biçiminde ortaya konulan sorulara yanıtlar bulunmaya çalışılmıştır.

Trabzon Kemeraltı Tarihi Ticaret Bölgesi (TTB) örnek alanı üzerinden yürütülen ancak sonuçları bakımından benzer nitelikli tarihi kent bölgelerinde de kullanılacak genel çıkarımların yapılabileceği çalışmada; bu bölgenin kendine özgü fiziksel, sosyal ve ekonomik dokusunun güçlendirilmesi, alanın yerel potansiyellerinin geliştirilerek yeniden kente kazandırılması ve bu süreçte gerekli olan müdahale biçimlerinin belirlenmesi amacıyla alanın geçmişten günümüze yaşadığı değişimler ve günümüz sorunları ele alınmıştır. Fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutu olan bu sorunların çözümüne yönelik yapılan alt bölge ayrımları temelinde bütüncül müdahale biçimleri belirlenmiş, yapı işlevlerine ve yapılanma koşullarına yönelik esaslar tanımlanmış ve alanın bütün olarak bu boyutlarıyla gelişimi ve iyileşmesini sağlayacak tedbirler ortaya konmuştur.

Bu çalışmanın özgünlüğü, kentlerin tarihi bölgelerinde etkili müdahale biçimlerinin ortaya konmasında Cohen’in (1999) koruma potansiyel matrisi yönteminin kullanılmasının ötesinde, bu yöntemin ana bileşenlerinin

söz konusu bölgelerin gerektirdiği tanımlı bir puanlamaya sahip alt bileşenlerle, başka deyişle ölçütlerle detaylandırılmasıdır. Kentsel karakterin belirginlik düzeyinin artması ve niteliğinin iyileştirilmesi, yerele özgü tarihsel ve ekonomik potansiyellerin geliştirilmesi, kentsel ilişki gücünün arttırılması ve nitelikli kamusal mekânların oluşturulması, müdahale biçimlerinin belirlenmesinde temel hedefler arasında yer almıştır. Çalışma ile ortaya konan alt bileşenler; yukarıda belirtildiği üzere gelecekte yapılabilecek benzer kapsamlı çalışmalar ve mekânsal okumalar için yönlendirici niteliktedir. Ancak, farklı fiziksel, sosyal ve ekonomik bağlamlarda farklı kimliklere sahip tarihi bölgelerde nicel/nitel ölçütleri içeren benzer modeller kullanılması durumunda yerele özgü yeni ölçütlerin tanımlanması mümkündür.

Çalışmada kullanılan matrisin, kentsel alanların mevcut korunmuşluk düzeyinin tanımlanmasının yanı sıra korumaya yönelik problemlerin çözümlenmesi için uygun müdahale biçimlerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı ortaya konmuştur. Matris sonuçlarına göre özetle; A alt bölgesi için, geleneksel işlevlerin korunması, manzara değerinin arttırılması, yer işaretlerinin (*landmark*) niteliğinin arttırılması; B alt bölgesi için, yine bu niteliğin arttırılması, erişilebilirliğin arttırılması, yapılara zarar verici işlevlerin engellenmesi; C alt bölgesi için, bölge bütünündeki geleneksel karaktere uyumun sağlanması, geleneksel işlevlerin korunması; D alt bölgesi için, bölge bütünündeki geleneksel karaktere uyumun sağlanması, erişilebilirliğin arttırılması ve kentsel karakterin belirginleştirilmesi ele alınması gereken konular olarak belirlenmiş, devamında ise bu konular özelinde detaylı müdahale biçimleri geliştirilmiştir.

Çalışmanın temel çıktısı, bu yöntemin Türkiye'deki kentlerin tarihi merkezlerinde/bölgelerinde etkili biçimde kullanılabilmesi için ortaya konan alt bileşenler ve ölçümleridir. Bu bileşenler, mekân; tarihi, fiziki, sosyal ve ekonomik yönlerden ele alarak bütüncül bir sorgulama yapılmasını sağlarken; bunlar üzerinden yapılacak yorumlamalar ise, özellikle müdahale edilmesi gereken durumların tespiti konusunda bilgi vermekte ve koruma uygulamaları için etkili vizyonların ortaya konmasında yardımcı olmaktadır. Matris bileşenlerinin geliştirilen puanlandırmalarla hesaplanması sonucunda bulunan mevcut korunmuşluk yüzdesi, yapılacak çalışmalarda alt bölgelere özgü farklı müdahale biçimlerinin oluşturulmasında, öncelik sıralamalarının belirlenmesinde ve buna bağlı yapılacak proje etaplandırmalarında ve koruma çalışmalarında katılımcı süreçlerin uygulanması durumunda alternatiflerin ortaya konmasında kolaylık sağlayacak kapsamdadır.

Çalışmanın bir diğer temel çıktısı ise, belirlenen müdahale biçimleri özelinde hazırlanan matristir. Bu matriste, müdahale biçimleri ve bu müdahale biçimlerine göre etkilenen yapı sayısı, dükkân sayısı ve ticari işlevler ortaya konmaktadır. Bu matrisi önemli kılan özelliğin, verilen toplam değerlerin yapılacak müdahalelerde ilgili ekonomik çözümler için maliyet hesaplamalarının yapılmasında ortaya koyacağı faydada olduğu vurgulanmalıdır. Böylece, bu hesaplamalara göre, alt bölge özelinde yapılacak müdahale biçimlerinde kaynakların dağıtımının, öncelikli ve katılımcı süreçlerde etkili olabilecek alternatif müdahalelerin belirlenmesinin kolaylaşacağı belirtilmelidir. Bu matrisle ayrıca, müdahale sonucunda etkilenecek ticari işlevlerin ortaya konması yoluyla geleneksel meslek dallarının, uygulama sürecinde korunması desteklenebilir.

Çalışma özelinde ele alınan örnek alan Trabzon-Kemeraltı TTB'de yapılan tarihi, fiziksel, ekonomik, sosyal içerikli alan çalışmaları ve araştırmaları sonucu tanımlanan dört farklı bölgede detaylandırılan yöntem kullanılmıştır. A, B, C ve D olarak adlandırılan bu bölgelerden A ve B bölgeleri için çıkan sonuçlar incelendiğinde, bu iki bölgeyi yeniden düzenleyecek yapısal müdahalelere çok fazla gerek olmadığı görülmüştür. Ancak, A ve B bölgeleri için matris sonuçları incelendiğinde özellikle kentsel karakterin belirgin olmasını sağlayacak ve alanın sınırının netliğini arttıracak çalışmalara ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. C ve D bölgeleri için çıkan sonuçlar incelendiğinde ise, bu bölgelerin yeniden ele alınması gerektiği ortaya konmuştur. Böylelikle, bu bölgelerde dokuya yönelik karar ve sınırlamalarla dokudaki bozulmayı durduracak, tarihsel değeri ve kentsel karakteri geliştirecek çalışmalara ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak D bölgesi için elde edilen sonuç, yöntem esaslarına göre sınıra yakındır, bu bakımdan D bölgesi için geliştirilecek doğru uygulamalar bölgenin bir üst kademedeki korunmuşluk düzeyine ulaşmasını ve daha nitelikli bir hale gelmesini sağlayacaktır. Tüm bu analiz ve incelemelerin sonuçlarına göre, müdahale önceliği bakımından bölgeler; C, D, A ve B olarak sıralanmaktadır. Çalışma ile ayrıca TTB ve alt bölgeleri için etkilenen yapı ve dükkân sayısı detayında somut müdahale biçimleri ortaya konmuş, kentte önemli tarihi ve ekonomik değeri olan hanlar için geleneksel işlevlerden yola çıkılarak yeni işlev önerilerinin geliştirilmesi gereği vurgulanmıştır.

TEŞEKKÜR

Özetin sadeleşmesindeki değerli katkıları için Dr. Gökhan H. Erkan'a ve makaleye ilişkin yapıcı eleştirileri için anonim hakemlere teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- AĞARTAN, G. (2007) *Tarihi Alanlarda Kentsel Yenileşme Eğilimleri ve Sultanahmet-Cankurtaran Örneği*, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Koruma ve Yenileme Programı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- AKAY, Z.; EROĞLU, M. (1979) Tarihi Çevre Koruması ve Planlama, *Mimarlık Dergisi* 17(1) 71-2.
- AKÇURA, T., ÇAPAR, M. (1973) İmar Planlarında Tarihi Kent Dokusu ve Tarihi Eserlerle İlgili Tutumların İncelenmesi, *Mimarlık Dergisi* 11(8) 8-10.
- AKKAR ERCAN, M. (2010) How to Shape up Conservation-led Regeneration Initiatives Regarding Community Needs?, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 27(1) 201-22.
- ALTINÖRS ÇIRAK, A. (2010) Korumanın Toplumsal ve Kültürel Boyutu Neden Önemli? Biz Nasıl Bakıyoruz?, *Planlama Dergisi* (1) 29-37.
- AYGÜN, N. (2002) XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları. *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, Bildiri Kitabı (3-5 Mayıs 2001) der. M.K. Arslan, H. Öksüz, K. Üçüncü, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon; (Cilt 1) 249-72.
- AYGÜN, N. (2005) *On Sekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Serander Yayınları, İstanbul.

- AYSEV DENEÇ, E. (2014) The Re-production of the Historical Center of İstanbul in 2000s: A Critical Account on Two Projects in Fener-Balat, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 31(2) 163-88.
- BAL, B. (2009) *Trabzon'un Tarihi Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Politikalar*, yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- BAŞARAN UYSAL, A. (2013) Katılımcı Senaryo Tekniği Yardımıyla Tarihi Kentsel Alan için İyileştirme Stratejisinin Belirlenmesi, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 30(2) 137-62.
- BEYAZLI D., AYDEMİR, Ş. (2008) Kentlilik Bilinci ve Mekân: Trabzon Kenti Örneği, *Planlama Dergisi* (3-4) 49-60.
- CALDEIRA, A.B. (1999) The Conservation of Architectural Heritage and Historic Cities in Brazil with Particular Reference to the State of Minas Gerais and the City of Mariana, *XVII CIPA Symposium Proceedings* (3-6 Oct 1999), Olinda, Brazil.
- COHEN, N. (1999) *Urban Conservation*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- ÇİĞDEM, S. (2007) Eskiçağ'da Trabzon Limanı: Askeri ve Ekonomik Yönden Gelişimi ve Doğu-Batı İlişkilerindeki Rolü, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10(2) 133-55.
- ELKADI H., PENDLEBURY J. (2001) Developing an Information Model to Support Integrating Conservation Strategies in Urban Management, *Journal of Urban Technology* 8(2) 75-93.
- ERARSLAN, D. (2012) *Kemeraltı Bölgesi Koruma İyileştirme Canlandırma Projesi*, yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- ERDEM, B. (1999) *Ayvalık Tarihi Kent Merkezinde Kentsel Yenileme Projesi*, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Programı, DEÜ, İzmir.
- GÜLER, M., EKİNCİ, Y. (2010) Tarihi Çevre Korumanın Yönetmel Boyutu ve Alan Yönetimi, *Çağdaş Yerel Yönetimler* 19(3) 1-24.
- GÜRLER, E. (2005) 1980 Sonrası Kentsel Dönüşüm Sürecinde Küresel Perspektiften İstanbul Örneği: Kent İçi Tarihi Alanların Yeniden Üretim Modelleri, *8 Kasım DŞG 28. Kolokiyumu*, Bildiri Kitabı (8-10 Kasım 2004) der. A.Y. Çakır, G. Korkmaz Tirkeş, S. Kapusuz, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TMMOB Şehir Plancıları Odası ortak yayını, BRC Basım ve Matbaacılık, Ankara; (Cilt 2) 613-49.
- GÜZEL, A.S. (2014) *Kemeraltı Bölgesi Yeniden Canlandırma Projesi*, yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- IGNASIA, H. (2008) *Transformations and Conservation of the Ex-Colonial Dwelling Settlements in North Bandung-Indonesia: A Historical and Urban Architectural Review for the Search of City Identity and Conservation Strategy Approaches*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Fakultät Architektur und Stadtplanung, Universität Stuttgart.
- KARAKUL, Ö. (2011) An Integrated Approach to Conservation Based on the Interrelations of Tangible and Intangible Cultural Properties, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 28(2) 105-25.

- KUBAN, D. (1984) Çağdaş Koruma, Tasarım ve Planlama İlişkilerine Kuramsal Bir Yaklaşım, *Mimarlık Dergisi* 22(3-4) 3-5.
- KUBAN, D. (2010) *Türkiye'de Kentsel Koruma Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri* (2. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- LYNCH, K. (2010) *Kent İmgesi*, çev. İ. Başaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- MAGEEAN, A. (1998) Urban Conservation Policy Development: Character Appraisal and Analysis, *Journal of Architectural Conservation* 4(3) 59-77.
- MARGOLUİŞ, R., STEM, C., SALAFSKY, N., BROWN, M. (2009) Using Conceptual Models as a Planning and Evaluation Tool in Conservation, *Evaluation and Program Planning* 32(2) 138-47.
- MAZI, F. (2009) Tarihi Çevrenin Korunmasında Sosyoekonomik Faktörlerin Etkisi, *Mevzuat Dergisi* 17(138) 1-11.
- MEB (2014) T.C. MEB Trabzon Ortahisar Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu, *Alacahan'daki Kurs Merkezimizin Açılışı*.
[http://trabzonhem.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/61/01/203006/icerikler/alacahandaki-kurs-merkezimizin-acls_1408019.html] Erişim Tarihi: 06.04.2016.
- MEŞHUR, M.Ç. (1999) *Tarihi Çevrelerin Korunması Sürecinde Yeni Yaklaşımlar, Amasya Kenti, Yalıbozu Evleri Örneği*, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- MİMARLAR ODASI (1973) Başyazı: Eski Kent Parçalarında Koruma ve Değerlendirme, *Mimarlık Dergisi* 11(8) 2-3.
- NİJKAMP, P. (1991) Evaluation Measurement in Conservation Planning, *Journal of Cultural Economics* 15(1) 1-27.
- O' SULLIVAN, M. (2013) Planning and the Significance of Built and Cultural Heritage in Urban Centres, *The Chimera ejournal*.
[<http://research.ucc.ie/journals/chimera/2013/00/osullivan/05/en>] Erişim Tarihi (15.01.2016).
- ORUÇ, G.D. (2005) *Şehir Eski Merkezlerinde Mekansal Değişim ve Yeniden Canlandırma Stratejileri: İstanbul Tarihi Yarımada Eminönü Örneği*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Şehirsel Tasarım Programı, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- ÖZDEN, P., der. (2005) *Tarihi Kent Merkezlerinde Yenileme: Beklentiler, Sorunlar, Uygulamalar*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, İstanbul.
- ÖZEN, H. (1995) Günümüz Kentlerinin Kimlik Arayışı İçinde Tarihsel Kent Mekanlarının Rolü, *Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu*, Bildiri Kitabı (5-7 Haziran 1995) der. İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Çevre ve Şehircilik UYG-AR Merkezi, İstanbul; 287-90.
- ÖZEN, H., ÇEVİK, S. (1995) Restoration of Historic Neighborhoods and their Positive Impacts on Urban Environment: A Case in Trabzon, Turkey, *17th International Making Cities Livable Conference on New Urban Neighborhoods* (5-9 Eylül 1995), Freiburg, Germany.

- ÖZEN, H., ENGİN, E. (2003a) Trabzon Tarihi Kent-İçi Hanları, *Arkitekt* 70(497) 26-33.
- ÖZEN, H., ENGİN, E. (2003b) Trabzon Kent-İçi Hanlarının Analizi ve Yeniden Kullanım Önerileri *Arkitekt* 70(499) 48-66.
- ÖZEN, S.L., KADIOĞULLARI, A.İ. (2006) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının CBS Yardımıyla Saptama-Belgeleme Çalışmaları için Model Önerisi, 4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri, Bildiriler Kitabı (13-16 Eylül 2006) der. A. Demirci,, M. Karakuyu, M.A. McAdams, Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul; 469-76.
- ÖZKAN, A. (2004) *Eminönü-Hanlar Bölgesinin Cumhuriyet'ten Günümüze İzlenen Değişimi ve Yeniden Değerlendirilmesinde Öncelikli Bölgenin Saptanması*, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Şehirsiz Tasarım Programı, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- ÖZKÖK, M.K. (2013) *Trabzon-Kemeraltı Bölgesinin Sorunlarının Tespiti ve Çözüm Önerileri*, yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- PAGP (2007) *Sense of Place: Design Guidelines for New Construction in Historic Districts*. A Publication of the Preservation Alliance for Greater Philadelphia.
- [http://www.preservationalliance.com/publications/SenseofPlace_final.pdf]
Erişim Tarihi (05.04.2017).
- PICKARD, R. (2002) Area-Based Protection Mechanisms for Heritage Conservation: A European Comparison, *Journal of Architectural Conservation* 8(2) 69-88.
- SEYYAR, A. (2010) *Trabzon'un Sosyo-Ekonomik Gelişimi (1900-1950)*, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Programı, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- SHINBIRA, I.A. (2012) Conservation of the Urban Heritage to Conserve the Sense of Place; a Case Study Misurata City, Libya, *American Transactions on Engineering and Applied Sciences* 1(3) 253-64.
- SÜMERKAN, M.R. (2011) *Trabzon'un Yaşlı Bakkalı Mumhaneönü / Trabzon'dur Yolumuz-17*, Heyamola Yayınları, İstanbul.
- SÜRÜL A., ÖZEN H., TUTKUN M. (2003) ICOMOS Digital Database of the Cultural Heritage of Trabzon, *XIX CIPA Symposium Proceedings* (30 Eylül-4 Ekim 2003), Antalya, Turkey.
- ŞİMŞEK, Ö. (2014) *Kemeraltı Çarşısının Mekânsal ve Sektörel Değişimi*, yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- TELLİOĞLU, İ. (2004) Trabzon Rum Devleti'nin Kuruluşu Hakkındaki Tartışmalar, *Erdem* 14(41) 139-46.
- TUÂN, N.Q. (2014) *Conserving and Promoting the Value of French Quarter's Architectural-Urban Heritage in Haiphong City*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Major in Architecture, Hanoi Architectural University, Vietnam.

- TUNÇER, M. (2009) *Tarihsel Çevrelerde Kentsel Tasarım*. [<http://mehmet-urbanplanning.blogspot.com.tr/2009/12/tarihsel-cevrelerde-kentsel-tasarim.html>] Erişim Tarihi (05.04.2017).
- ÜNLÜ, T. (2009) Kentsel Dönüşüm Sürecinin Tasarlanması: Tarsus Tarihi Merkezi, *Planlama Dergisi* (3-4) 145-57.
- WHITE, B.J., RODDEWIG, R.J. (1994) *Preparing a Historic Preservation Plan (PAS 450)*, APA Publications, Chicago, Illinois.
- YILDIRIM, A.E. (2015) The Changing Role of Urban Heritage: Governance and Stakeholders' Perceptions in Turkey and The United Arab Emirates, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 32(1) 121-45.
- YILMAZ, Z. (2005) Kentsel Yenileme-Canlandırma Projesinde Katılımın Değerlendirilmesi ve Trabzon Örneği, *8 Kasım DŞG 28. Kolokyumu, Bildiri Kitabı* (8-10 Kasım 2004), Ankara; (Cilt 1) 579-97.
- ZANCHETI, S.M. (2002) Values, Built Heritage and Cyberspace, *Museum International* 54(3) 19-28.

Received: 31.01.2015; Final Text: 08.05.2017

Keywords: Urban conservation; conservation potential matrix; historic city center; historic commercial zone; Trabzon-Kemeraltı.

THE USABILITY OF THE DETAILED CONSERVATION POTENTIAL MATRIX IN URBAN CONSERVATION

The spatial and functional changes that occurred in Turkey's historical city centers, especially after the 1950s, led to the rise of many common physical, social, and economic problems. The shortcomings in the related studies and the development of a distinct planning language to resolve these problems result in practical limitations. Today, in general, conservation efforts, which are carried out in historic commercial centers to renovate the physical structure, fail in the economic and social fabric to a large extent. This study identifies such problems being faced in historic city centers through comprehensive analysis, and puts forward holistic solutions regarding these physical, economic, and social issues. To this end, Nahoum Cohen's (1999) conservation potential matrix method, which is built on his field studies in various historic cities, is improved by integrating a set of sub-components (criteria) and their respective measures. This detailed conservation potential matrix was tested on the case of Kemeraltı Historic Commercial Zone in the city of Trabzon. The possibility to use and the prospective solutions that the detailed matrix can provide were searched in identifying sub-zones at different levels of conservation in the case area by thorough analyses. In improving Cohen's model while maintaining its essence, particular attention is paid to utilize easy-to-access data on the historic zones of cities in Turkey. Through this newly generated approach; holistic policy proposals, interventions and their priorities were elaborately defined for each sub-zone. Finally, inferences were made on the prospective usability of this detailed model of conservation potential matrix.

KENTSEL KORUMADA DETAYLANDIRILMIŞ KORUMA POTANSİYEL MATRİSİNİN KULLANILABİLİRLİĞİ

Türkiye’de özellikle 1950’ler sonrasında tarihi kent merkezlerinde meydana gelen mekânsal ve işlevsel değişiklikler; fiziksel, sosyal ve ekonomik birçok ortak soruna yol açmıştır. Konuyla ilgili çalışmaların yetersizliği ve bu sorunları çözümlenecek ayrı bir planlama dilinin geliştirilememesi, koruma uygulamalarının kısıtlı kalmasına neden olmaktadır. Günümüzde tarihi ticaret merkezlerinde yapılan ve genellikle fiziksel dokunun yenilenmesini amaçlayan koruma çalışmaları, ekonomik ve sosyal dokuda büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Çalışmada, tarihi kent merkezlerindeki sorunların kapsamlı analizlerle tespit edilmesi ve fiziksel, sosyal, ekonomik boyutlu bu sorunlara yönelik bütüncül çözümlerin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, Nahoum Cohen’in (1999) çeşitli tarihi kentlerdeki alan çalışmalarından yola çıkarak oluşturduğu koruma potansiyel matrisi (*conservation potential matrix*) yöntemi, birtakım alt bileşenler (ölçütler) ve bunların tanımlı ölçümleriyle geliştirilmiştir. Bu kapsamda detaylandırılan koruma potansiyel matrisi, Trabzon-Kemeraltı Tarihi Ticaret Bölgesi üzerinde denenmiştir. Çalışma alanında farklı koruma düzeylerindeki alt bölgelerin belirlenmesi için yapılan detaylı analizlerle bu matrisin kullanılabilirliği ve getirebileceği çözümler araştırılmıştır. Cohen’in modeli, özü korunarak geliştirilirken, Türkiye’deki kentlerin tarihi bölgeleri için kolay elde edilebilir verilerin kullanılmasına özellikle dikkat edilmiştir. Ortaya konan yeni yaklaşımla, tespit edilen her bir alt koruma bölgesine özgü bütüncül politika önerileri, müdahale biçimleri ve öncelikleri ayrıntılı biçimde belirlenmiştir. Son olarak, koruma potansiyel matrisinin detaylandırılmış bu modelinin gelecekteki kullanılabilirliği üzerine çıkarımlarda bulunulmuştur.

AYGÜN ERDOĞAN; B.CP., M.Sc., PhD.

Received her bachelor’s degree in city and regional planning in 1997, master’s degree in geodetic and geographic information technologies in 2000, and PhD. degree in city planning in 2007 from Middle East Technical University. Major research interests include GIS and quantitative analysis, spatial database design, environmental planning, crime mapping and its place-based prevention. aygun@ktu.edu.tr

METE KORHAN ÖZKÖK; B.CP., M.Sc.

Received his bachelor’s degree in city and regional planning from Karadeniz Technical University in 2013 and master’s degree from Graduate Program of Urban Regeneration and Planning from Yıldız Technical University (YTU) in 2016. Currently a PhD student in the Graduate Program of Urban Planning at YTU. Research interests include urban design, space syntax, urban and regional sustainability, urban conservation, and history of urbanization. metekorhanozkok@klu.edu.tr

